

ΛΕΣΧΗΝΙΑ ΡΩΜΑΙΣΤΟΥ

ΥΠΟ

RUD VON IHERING

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΥΝΤΑΞΙΝ ΤΩΝ «ΝΟΜΙΚΩΝ ΦΥΛΛΩΝ» *

Με ἐρωτάτε, ἂν ἐκωφάθην· μικροῦ δεῖν· ἐδειλίξω καὶ δὲν τολμῶ πλέον νὰ ἐξκολουθήσω τὴν Λεσχηνίαν μου κατὰ τὰ ἔχρι τοῦδε. Ἦκουσα ὅτι προσέκρουσα κύκλοις τισὶ καὶ δὴ ἔχω ἄμεσον δείγμα τούτου ἐκ Πράγης ἐπιρρίπτον μοι μέγα ἄδικον. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ δημιουργὸς τοῦ δείγματος τούτου ἀπέκρυψε τὸ ὄνομά του ὑπὸ τὴν ἀόριστον ὑπογραφὴν «Πολλοὶ τέως ἀναγνώσται τῶν «Νομικῶν Φύλλων», ἀδυνατῶ ἐντελῶς ν' ἀπαντήσω αὐτῷ ἰδιαιτέρως καὶ ἐπομένως δράττομαι τῆς παρούσης εὐκαιρίας, ὅπως πληροφορήσω αὐτὸν, ὅτι δὲν κατοικῶ ἐν Gießen ἀλλ' ἐν Göttingen καὶ, ἂν τὸ ἐκεῖ ταχυδρομεῖον μὴ ἐγίνωσκε τὸν τόπον τῆς κατοικίας μου κάλλιον αὐτοῦ, δὲν ἤθελον λάβει τὴν ἐπιστολήν του καὶ ἤθελον στεργθῆ τῆς γνώσεως τῆς ἐντυπώσεως, ἣν παρήγαγεν ἡ Λεσχηνία μου τοῖς τέως ἀναγνώσταις τοῦ ὑμετέρου φύλλου ἐν Πράγῃ. Ὁ ἐπιστέλλων, ὁ ἐν ὀνόματι πάντων τούτων λαμβάνων τὸν λόγον, εἶναι λίαν δικτεθαιμένος νὰ με λυπήσῃ, ἡ δὲ ἐπιστολὴ αὐτοῦ ἤθελεν εἶναι ἀμήμητος, ἂν τὸ εὐτράπελόν του ἐξισούτο πρὸς τὴν διάθεσίν του. Ἀλλὰ κατὰ τὸ δείγμα, ὅπερ μοὶ παρέσχε, ἐννοῶ δικτὶ οὐδόλως ἀρέσκει αὐτῷ ἡ «Λεσχηνία» μου· τὸ αὐτὸ θὰ συνέβαινε καὶ εἰς ἐμέ, ἂν ἐκρυπτόμην ὑπὸ τὸ δέρμα του. Ἀναμνησκομαι ἐνταῦθα ἀπαντήσεώς τινος δοθείσης ὑπὸ τινος εὐτραπέλου, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ὑβρίζον ἕτερον ἀποκλοῦντες αὐτὸν ψευδευλαβῇ,¹ ἂν εἶχον τοιαύτην κεφαλὴν, εἶπε, θὰ ἀπηγχονιζόμην ἐπίσης. Ἄν εἶχον καὶ ἐγὼ τοιαύτην κεφαλὴν, οἶκν ὁ ἐκ Πράγης ἀνώνυμος ἐπιστολογράφος, ὁ κόσμος θὰ ἦτο ἐξησφαλισμένος κατὰ πάσης «Λεσχηνίας» μου.

Δὲν ἤθελον δὲ λάβει τὸ πρῶτον ὑπὸ τὸσφ σπουδαίαν ἔποψιν ἔνευ τῆς ὑπογραφῆς ἐκείνης, ἐμφανούσης τὴν συμμετοχὴν πάντων τῶν ἐν Πράγῃ ὑμετέρων συνδρομητῶν· αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀπαλλάξω ὑμᾶς τοῦ κινδύνου ἀπωλείας τοσούτων συνδρομητῶν. Πρέπει νὰ σκεφθῆτε ὠριμότερον. Οἱ ὑμέτεροι συνδρομηταὶ ἀπαιτοῦσιν ἐβδομαδιαίαν προσφορὰν

* Ἰδε σελ. 289.

¹ Kopf—κεφαλὴ, Hänger—ἀπαγχονιστής.

σοβαρῆς νομικῆς ὕλης, ὑμεῖς δ' ὀφείλετε νὰ ἐκτελῆτε τὰς ἐπιθυμίας των. Ἄν λοιπὸν θέλητε, ὡς ἐξάγω ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ὑμῶν, νὰ ἐξακολουθήσω πέμπων ὑμῖν Λεσχηνίας, πρέπει χάριν τοῦ ὑμετέρου συμφέροντος καὶ τῆς ἱκανοποιήσεως ἀμφοτέρων τῶν κύκλων τῶν ὑμετέρων ἀνγνωστών, ὧν ὁ μὲν ἐπιμένει ἀπαιτῶν τὴν αὐτὴν πρὸς τὴν ἄχρῃ τοῦδε ὑπάρχουσαν ὕλην, ὁ δὲ ἀρέσκειται καὶ εἰς τὴν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀνάγνωσιν ἐλαφροτέρων ἀντικειμένων, πρέπει, λέγω, νὰ μεταχειρισθῆτε τὸ ἔσχατον τῶν ὑπολειπομένων μέσων καὶ νὰ δημοσιεύητε ἕκαστον ἀριθμὸν τῶν «Νομικῶν φύλλων» ὑπὸ δύο μορφάς· τὴν μὲν μετὰ, τὴν δ' ἄνευ τῆς «Λεσχηνίας». Διὸ παρκακλῶ ὑμᾶς θερμῶς ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς τῆς προτάσεώς μου ταύτης, μὴ οὔσης πρωτοφανοῦς· ὑπῆρξεν ἐποχὴ, καθ' ἣν μίξ τῶν προκριτωτάτων ἐφημερίδων τῆς Γερμανίας ἐξεδίδετο ὑπὸ δύο μορφάς, τὴν μὲν διὰ τὴν Αὐστρίαν ὑπὸ τὸν Μέττερνιχ, παρκαίαν, ἄκκον, ἀβλαβή· τὴν δὲ ἡττον περιδεῖ δι' ὁλόκληρον τὸν λοιπὸν κόσμον. Καὶ ἡ ἱστορία δ' αὐτῇ τῆς φιλολογίας περιέχει παρκαδείγματα, καθ' ἃ ἀντίτυπα τοῦ αὐτοῦ βιβλίου εἶχον δημοσιευθῆ ὑπὸ διαφορετοὺς μορφάς χάριν ὠρισμένων προσώπων. Συγγραφεὺς τις ἐπιθυμῶν νὰ ἀφιερώσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ πλείοσιν, ἀλλὰ, κατὰ τὴν γλῶσσαν τῶν νομικῶν, οὐχὶ ἐκάστῳ pro rata (συμμέτρως) ἀλλ' in solidum (εἰς ὁλόκληρον), ἔλυσεν τὸ κατὰ τὸ φαινόμενον ἄλυτον τοῦτο πρόβλημα, διὰ τῆς μεταλλαγῆς τοῦ φύλλου τῆς ἀφιερώσεως ἀναλόγως τοῦ λαμβάνοντος αὐτὸ προσώπου. Ἡ ἐπιτυχία ὅμως τῆς λύσεως ταύτης, ἐξήρτηται ἐκ τῆς παντελοῦς ἀγνοίας τῶν correi (συνδανειστών) τούτων. Πλὴν ὑμεῖς οὐδένα δικτρέχετε κίνδυνον ἐκ τῆς διπλῆς ἐκδόσεως. Ἀναγγεῖλατε αὐτὴν δημοσίᾳ καὶ ἄφετε τὴν ἐκλογὴν τοῖς συνδρομηταῖς.

Ἡ ἐπιστολή μου περατοῦται ἐνταῦθα· νῦν μεταβαίνομεν ἀμφότεροι εἰς τὴν «Χρυσὴν νῆσσκν» καὶ συνεχίζομεν τὴν ὁμιλίαν, ὁ δὲ τυχὸν σπουδαιότερός πως χαρακτηρ αὐτῆς ἀποδοτέος τῇ ψυχικῇ πιάσει, ὑφ' ἣν εἰσέτι διατελῶ ἕνεκα τῶν λόγων τοῦ ἀνωνόμου ἐπικριτοῦ.

III

Πλούσιος καὶ πένης ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Πολιτικῇ Δικονομίᾳ τῶν Ρωμαίων.

Ἐκπλήττεσθε ἐπὶ τῇ θεᾷ θέᾳ θέματος ἀλλοίου τοῦ προαγγελθέντος διὰ τὴν προσεχῆ συνέντευξιν ἡμῶν· μοὶ ὑπομνησέκετε, ὅτι τὸ δεύτερον τεμάχιον τῆς νομικῆς συλλογῆς μου ὑπεσχόμην ὑμῖν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ παγὶς τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας». Ἀφῆκα αὐτὴν οἷμαι, φοβηθεὶς τὴν κατὰχρησιν ἄλλως τε καὶ οἱ ὑμέτεροι ἀνγνωστοὶ δέοντα ἀναψυχῆς, μετὰ τὰς ἐκ τῆς ἐτέρας παγίδος ἐντυπώσεις. Ἀλλ' ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι οἱ ἀνα-

γνωσται ἐξηπατήθησαν διὰ τοῦ παιχνος τῶν δανειστών· οὐδὲ λέξις ἀληθεύει ἐξ αὐτοῦ, ὡς ἐν τῷ μετὰ τὸ ἔμπαλον. Εἶμαι ὁμοίον πρὸς τὰ ἔργα τοῦ Σιμωνίδου καὶ ἄλλας παρρησιόσεις, ὧν θύματα ὑπῆρξαν καὶ πολλοὶ πεπαιδευμένοι· δὲν ἠπατήθη ἄρα ἐγὼ μόνον. Μετὰ ἠρώτησαν πολλαχόθεν ποῦ εὑρηται τὸ λατινικὸν κείμενον τοῦ παιχνος, ἂν ἐτεπώθη ἤδη ἢ ἂν πρέπει νὰ περιμένωσιν ἔτι ἔτι πολὺ, μέχρις οὗ ὁ Bruner διὰ νέας ἐκδόσεις τῶν fontes juris Romani antiqui καταστήσῃ αὐτὸ κοινὸν κτῆμα. Αἱ ἐρωτήσεις αὗται ὠθησάν με πρὸς ἔρευναν, ἥς τὸ δυσάρεστον ἀποτέλεσμα ἀνακοινῶ ὑμῖν ἄνω. Κρίμα! Πόσον ὀρθρὸν θα ἦτο, ἂν ὁ παίχτης ἦν γνήσιος. Οὐχ ἦττον μὴ μεταβάλλετε ἰδέαν περὶ τῆς γνώμης μου ὡς πρὸς τὴν *usucapio pro herede Iucrativa*, ἥς μέγας στήριγμα ὑπῆρξεν ὁ παίχτης οὗτος. Ἡδύνατο νὰ ἦ γνήσιος, ἔτε κατηγμένος ἐσωτερικῶς στοιχεῖα γνησιότητος· εἶναι δὲ κρείσσων δοκιμῶν τινων πρὸς συμπλήρωσιν χκασμάτων ἐν ταῖς πηγαῖς καὶ περιέχει ἐν ἐαυτῷ ἱκανῶς τὸ πιθανόν, ὅπως ἀντικρύσῃ καὶ ταῖς ὑπὸ τῶν δοκιμωτέρων διδασκάλων γενομέναις ἀποπειραῖς.

Νῦν ἀρξώμεθα τοῦ ἡμετέρου θέματος!

«Πλούσιος καὶ πέννης ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πολιτικῇ δικονομίᾳ τῶν Ρωμαίων;» ἀπορεῖτε· αὐδέποτε ἠκούσαμεν τι περὶ τοιαύτης διαφορᾶς ἐν τῷ ἀρχαίῳ δικαίῳ ἢ μὴ ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ δικονομίᾳ δίκαιον διάφορον, δίκαιον ἀναλόγως τῆς παρουσίας τῶν δικδίκων;» Δικαίως ἐκπλήττεσθε, οὐδ' ἐγὼ ἤκουσά τί ποτε περὶ τοιούτου θέματος· εἶναι ἰδική μου ἀνακάλυψις, ὡς ἔλεγεν Ὁλλανδὸς τις ἐν *Karlsbad*, ἐμμανισθεὶς εἰς τὸ δημόσιον κεκοσμημένος δι' ἐντελῶς ἀγνώστου παρρησιότου καὶ τοσοῦτον ἐξεγέρχας τὴν κοινὴν περιέργειαν, ὥστε ἐτόλμησέ τις νὰ ἐρωτήσῃ αὐτὸν, τίνας εἴδους ἦν τὸ παρρησιότον. Ἐφεύρεσις ἰδική μου, ἀπήντησε. Γινώσκετε τὴν πηγὴν ἐξ ἥς ἐντλῶ τὰς ἀνακαλύψεις μου· τὸ σιγᾶρόν μου. Δὲν χρειάζομαι δὲ σιγᾶρον. *Havana*· ἄρκει πρὸς τὸν πικρὸν σκοπὸν ἐκ τῶν συνήθων· πλὴν ἐκεῖνο εἶναι γραφικώτερον· τὰ ἐπόμενα ὁμῶς βαίνουσιν ὅλως φυσικῶς καὶ ἀπαιτοῦσι μόνον ἀπλὴν σκέψιν. Ἀλλὰ φυσικῶς τῷ λόγῳ πρέπει νὰ κέκτηται τις τὴν ἱκανότητά ν' ἀναγνώσκῃ τὰ δικάστιχα ἐν ταῖς πηγαῖς· ὅ,τι ἀνακοινώσω ὑμῖν μετὰ τῆς θὰ ἀναζητήσῃτε ἐν ταῖς τετυπωμέναις λέξεσιν· ἔσα ἔσα δὲ, διότι οὐδεὶς εἰσέτι ἐπειράθη ν' ἀναγνώσῃ τὰ δικάστιχα ταῦτα, ἔμεινε τὸ ἀνωτέρω θέμα ἀγνώστου μέχρι τοῦ νῦν. Πλὴν ἐλπίζω ὅτι θὰ ἀνυψώσω αὐτὸ νῦν τόσον, ὥστε οὐδεὶς ἐφεξῆς θὰ ἀντιπαρέλθῃ αὐτὸ ἀπαρητητή. Ἄν δὲ τὸ κέρδος, εἰς ὃ ἐκ τῆς πραγματείας μου ταύτης ἀπορῶ συνίστατο ἀπλῶς ἐν τῇ ἐξηγήσει παρηγορήντος ἄλλοι τοῦ νῦν μέρους τῆς ἀρχαίας δικονομίας, ἤθελον παραγμτευθῇ ἔτι τὸ θέμα μου ἐνώπιον ἀναγνωστῶν πρὸ πάντων ἐκ τῆς τάξεως τῶν νομικῶν τῆς Αὐστρίας· ἀλλὰ τὸ πρὸς τὴν πραγματείαν ταύτην ἐνδιαφέρον ὑπερβαίνει πολὺ τὰ ὅσα τῆς

πολιτικῆς δικονομίας, ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐν γένει ἱστορίαν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου καὶ δὴ εἰς τὴν διαμάχην τῶν πατρικίων καὶ πληβείων.

Τὸ πεδίον, ἐν ᾧ ποιοῦμαι τὴν ἔρευναν, ἀνήκει τῇ ἀρχαίᾳ διαδικασίᾳ περὶ τῆς ἰδιαζούσης φύσεως τούτης παραλείπω νὰ εἰπῶ πολλὰ ἐνταῦθα, ἅτε ἀπικιτούσης ἰδιαζούσαν ἐντελῶς ἐπεξεργασίαν.¹ Γινώσκετε βεβαίως, ὅτι ἡ διαδικασία αὕτη συνίστατο εἰς τὴν αὐστηρὴν ἐφαρμογὴν τοῦ *nulla actio sine lege* ἢ, ὡς ἀποκαλῶ αὐτὴν ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ παραπομπῇ, εἰς τὴν ἀναφορικὴν τοῦ νόμου μέθοδον· κατὰ τὸν κανόνα τοῦτον ἐκάστη ἀπαίτησις ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ δικαστηρίου μόνον ἔχουσα ἐφ' ὅδιον αὐτὴς τὰς λέξεις τοῦ νόμου.

Ἡ ἀρχαία διαδικασία περιεῖχε κατὰ Γάϊον πέντε εἶδη ἀγωγῶν, ὧν δύο μόνον πρὸς τὸ παρὸν δεόμεθα· τὴν *legis actio sacramento* καὶ τὴν *per manus injectionem*. Ἀγνοῶν, ἂν ἐνθυμῆσθε αὐτὰς ἀκόμῃ ἐκ τῶν παραδόσεων τοῦ Πανεπιστημίου, δὲν κρίνω περιττὸν νὰ διακλάσω τινὰ χάριν τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐνταῦθα προθέμεθα.

Καὶ πρῶτον περὶ τῆς *legis actio sacramento*· ἀπετέλει τὸν κανονικὸν τύπον τῆς ἀρχαίας διαδικασίας, *generalis erat* κατὰ Γάϊον, ἐφαρμοζομένη ἐν ἐλλείψει ἄλλης πανταχοῦ. Ἡ ἀγωγὴ αὕτη εἶχεν ὡς ἰδιαζόν τὸ *sacramentum*, τὸ στοιχῆμα, καταβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ ἡττωμένου ἐν τῇ δίκῃ, καὶ ἀνερχόμενον εἰς 500 μὲν ἄσσους, τοῦ ἀντικειμένου τῆς δίκης τιμωμένου τοῦλάχιστον χιλίων ἄσσων, εἰς 50 δὲ ἕνακα κατωτέρου ποσοῦ. Τυπικῶς μὲν περιστρέφετο ἡ δίκη περὶ τοῦ ἀληθοῦς τοῦ στοιχήματος, ἦτοι τίνος ᾗν τὸ *sacramentum justum* — τίνος *injustum* καὶ οὐχὶ περὶ τὴν οὐσίαν τῆς δίκης· παρεμφερὲς πρὸς τὸ τῆς *formula* ἐν τῇ *actio praejudicialis*, ἐνθα ἡ δίκη διεξήγετο ὑπὸ τὸν τύπον στοιχήματος καὶ ὁ δικαστὴς ἐπίσης ἐμμέσως ἀπεφάσκει ἐπὶ τῆς οὐσίας, ἀμέσως δὲ μόνον περὶ τοῦ στοιχήματος διαγιγνώσκων. Ἀλλ' ἐπὶ μὲν τοῦ στοιχήματος τῆς *formula* τὸ ποσὸν ἀπεδίδοτο τῷ νικῶντι· διαδίκῳ, ἦτο τόσῳ εὐτελές, ὥστε ἀνεφαίνετο ἡ ἀληθὴς, πρὸς μόνην τὴν διεξαγωγὴν τῆς δίκης ἀπαραίτητος σημασία αὐτοῦ, ἐπὶ δὲ τῆς *legis actio sacramento* συνέβαινε διάφορόν τι. Τὸ ποσὸν ἀπεδίδοτο οὐχὶ τῷ ἀντιδίκῳ ἀλλὰ τῷ *aerarium* (δημοσίῳ ταμείῳ) κατὰ Γάϊον (IV. 13) *in publicum cedebat*. Ἡ ἀρχικὴ μορφή ἐξ ἧς ἔλαβε τὸ *sacramentum* τὸ ἔνομα τοῦτο συνίσκτο κατ' ἐμὴν γνώμην εἰς τὴν κατάθεσιν τοῦ ποσοῦ ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ταμείῳ χάριν θρησκευτικῶν σκοπῶν· ἡ πρωτίστη αὕτη χρῆσις ρητῶς ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Festus² ἔχοντες δ' ὑπ' ὄψιν καὶ τὸν Βάρρωνα,³ δυνάμεθα, φρονῶ, νὰ ἀποκαταστήσωμεν ἐντελῶς τὴν

¹ Ὅρα τὸ «Πνεῦμα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου» Μέρος Β' Τμήμα Α' Σελ. 631—663 τῆς Γ'. ἐκδόσεως.

² Festus, sub sacramentum consumebatur id in rebus divinis.

³ De lingua latina V. 183.

ἀρχαίαν μορφήν τῆς ἀγωγῆς, ἦτοι παραδεχόμενοι τὴν ὑπὸ τῶν διαδίκων κατάρχεσιν τοῦ ποσοῦ *in sacrum* ἢ *ad pontem* δηλ. *ad pontem sublicium* τὴν ἔδραν τῶν Pontifices. Ἐκ τούτων μόνω τῷ νικῶντι ἀναστρέφεται ἡ κατάρχεσις. Κατὰ τὴν νεωτέραν μορφήν, ἣν ἔχει ὁ Γάιος πρὸ θφθκλμῶν, τὸ *sacramentum* δὲν κατατίθεται πλέον ἀρχομένης τῆς δίκης, ἀλλὰ παρείχοντο μόνον ἐγγυηταὶ (*praedes*) ὑπὸ τῶν διαδίκων· μετὰ δὲ τὸ πέρας τῆς δίκης, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Festus, εἰσέπραττον τὸ ποσὸν οἱ *triumviri capitales* σύμφωνας τῇ *lex Papiria* καὶ ἀπέδιδον αὐτὸ τῷ *aerarium*.

Τὸ διττὸν τοῦτο τῆς μορφῆς τοῦ *sacramentum*: ἡ ἄμεσος κατάρχεσις καὶ ἡ μετέπειτα εἰσπραξίς προηγουμένης τῆς ἐγγυοδοσίας, ἐστὶ προϊόν τῆς βαθμικῆς ἀναπτύξεως τοῦ θεσμοῦ, ἐμφανιζομένου ὑπὸ μὲν ἐκείνην ἐν τοῖς ἀρχαίοις, ὑπὸ δὲ τούτῃ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις. Καὶ περὶ τούτου συμφωνοῦσιν ἅπαντες σχεδὸν οἱ ἱστορικοὶ, πλὴν τοῦ Husebke, οὗτινος τὴν ἐναντίαν γνώμην ὀφόμεθα παρακατιόντες· κρίνω δὲ περιττὴν τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῶν τὴν γνώμην τούτην ὑποστηρίζόντων λόγων. Ὁ εἰδὼς κατὰ τι τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, οὐδόλως ἀμφιβάλλει περὶ τοῦ χρόνου, εἰς ὃν ἀποδοτέα ἐκαστέρων τῶν μορφῶν θεσμοῦ τινος, ὧν ἡ μὲν θρησκευτικὴ ἢ ἱερὰ, ἡ δὲ βεβήλωτος ἢ κοσμικὴ. Γλωσσικῶς πιστοποιεῖται ἡ ἀρχικὴ μορφή τῆς ἀγωγῆς τούτης δι' αὐτῆς τῆς λέξεως *sacramentum*. Τούτῳ συνέδει καὶ ἡ μαρτυρία περὶ τῆς διαθέσεως τοῦ ποσοῦ εἰς θρησκευτικούς σκοποὺς καὶ τῆς εἰσπράξεως αὐτοῦ διὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων, τῶν Pontifices· ὅπως δὴποτε δ' ἐκτιμωμένης τῆς γνώμης μου, καθ' ἣν ἡ *legis actio sacramento* ἀρχικῶς διεξήγετο ἐνώπιον τοῦ ἱεροῦ δικαστηρίου, ρηταὶ μαρτυρίαι ὑπάρχουσιν ἐν ταῖς πηγαῖς¹ περὶ τῆς μεγάλης συμμετοχῆς τῶν Pontifices ἐν ταῖς ἀρχαίοις χρόνοις εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ὑπάρξεως ἱερᾶς περιόδου τῆς νομικῆς ἐπιστήμης πρὸ τῆς βεβήλου. Ἀπὸ τῆς πρώτης ἐπήγχεσαν ἡ *legis actio sacramento* ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς μορφήν, ἣν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν νεωτέραν, ὑφ' ἣν παρίσταται ἐν ταῖς εἰσηγήσεσι τοῦ Γαίου, δύναμεθα νὰ καλέσωμεν θρησκευτικὴν. Ἡ δὲ πρόοδος ἀπὸ τῆς μιᾶς μορφῆς εἰς τὴν ἑτέραν ἐχαρakterίζετο οὐ μόνον διὰ τῆς εἰς διάφορα τεμεῖα κατάρχεσεως (ἐκκλησιαστικὸν τεμεῖον — *aerarium*) καὶ τῆς φυσικῆς συνεπειᾶς, τῆς πρὸς διαφόρων ἀρχόντων εἰσπράξεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ χρόνου τῆς κατάρχεσεως (ἀρχὴ—πέρας τῆς δίκης). Κατ' ἐμὴν γνώμην, ἡ ἐπιπρατοῦσα ἐλαχίστου ποιεῖται τὴν ἐσχάτην τούτην διαφορὰν, διορθῶσα ἐν αὐτῇ μεταβολὴν μόνον τοῦ τρόπου τῆς εἰσπράξεως καὶ οὐχὶ καὶ τοῦ τῆς διαθέσεως. Τὰ ἐκ τοῦ *sacramentum* εἰσοδήματα ἀνῆκον κατ' ἐμὲ ἀπὸ τῆς μεταλλαγῆς ταύ-

¹ L. 2 § 6 de o j 12..... Omnium tamen harum et interpretandi scientia et actiones apud collegium pontificum erant, ex quibus constituebatur, quis quoque anno praeset privatis.

της τῇ ἐπικρατεῖν — in publicum cedebat κατὰ Γάκιον. — Πρὸς τοῦτον δὲ συμφωνεῖ καὶ ὁ Βάρρων (ad aerarium redibat) μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι περριδέχεται τοῦτο διὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς τὸ ποσὸν εἰσπράττετο ὑπὸ τῶν Pontifices, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν, διότι ἄλλως μένει ἀνεξήγητον πῶς χρήματα καταναλισκόμενα εἰς θρησκευτικοὺς σκοποὺς (Festus: consumebatur id in rebus divinis) ἀφηροῦντο ἀπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου κατατιθέμενα εἰς τὸ δημόσιον. Ἐπομένως δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν τὴν μετέδοσιν ταύτην τοῦ sacramentum ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν pontifices εἰς τὸν πρίτωρα οἶονεῖ ἐκλαϊκεύσιν τοῦ sacramentum.

Τί πρῶθηνσε τὸ κράτος πρὸς τοιαύτην μεταβολήν; βεβαίως οὐχὶ ἡ πρόθεσις πλουτισμοῦ εἰς βάρος τῆς ἐκκλησίας, καθόσον ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ παρμεγέθη ἔσοδα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς δημοκρατίας ἦν τὸ ἐκ τῶν sacramenta πηγάζον ποσούτῳ μικρόν, ὥστε οὐδὲλως ἠδύνατο νὰ ἐφελκύσῃ τὴν ἀπληστίαν αὐτοῦ. Ἐπάρχει ἀναγκαστικῆς ἄλλη τις αἰτία. Ἡδυνάμεθα νὰ διαγνώσωμεν αὐτὴν ἐν τῇ μεταβολῇ τοῦ δικαίου, τὴν κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν πηγῶν ἕνα περίπου αἰῶνα μετὰ τὴν δωδεκάδεκτον ἐπελευθύναν, ἥτοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς χειραφετήσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ σωματείου τῶν pontifices. Ἡ ἀφαίρεσις ἑκκ' τῶν δικονομικῶν τύπων ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν Pontifices συνεπηγάγετο καὶ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ἐκ τῶν sacramenta εἰσοδήματος. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης προθέσεως πρὸς περριγνώρισιν τοῦ ὑπάρχοντος δεσμοῦ μετὰ τῆς ἐκλαϊκεύσεως τοῦ δικαίου καὶ τῆς διαφόρου εἰσπράξεως καὶ χρήσεως τοῦ sacramentum, δὲν δύναμιν νὰ θεωρήσω αὐτὸν ἱκανὸν πρὸς σαφηνισμόν τῆς μεταβολῆς ταύτης. Διὰ τί ἀντικατέστη ἡ ἄμεσος πρὸς τῆς δίκης κατάθεσις τοῦ sacramentum διὰ τῆς ἐγγυοδοσίας; Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι ἐντελῶς ἀνεξάρτητον τῆς μεταβολῆς ἐκείνης. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο ἔμεινεν ἄλυτον μέχρι τοῦ νῦν, ἀρκουμένων τῶν ἡμετέρων ἱστορικῶν ἐν τῇ ἀπλῇ ἀναγκαστῇ τοῦ γεγονότος ἄνευ ἀναζητήσεως τῶν αἰτίων. Ἐν τούτοις τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀσήμικτον. Ἐλπίζω δ' ὅτι προσεχῶς καταδείξω ὑμῖν τὴν ἀπειρον αὐτοῦ σημασίαν διὰ τὴν κοινωνίαν.

Ἐξαντλήσας τὴν πρὸς τὸν σκοπὸν μου ἀπαιτούμενην ἱστορικὴν ζύμην τῆς legis actio sacramento, στρέφωμαι νῦν τῇ legis actio per manus injectionem.

Ὁ διαμριτθῆτων χρέος βεβαιούμενον διὰ δικαστικῆς ὁμολογίας ἢ διὰ τοῦ Nexum, ἥτοι συμφωνίας ἐπὶ περρισίᾳ ζυγοστάτου (libripens) καὶ πέντε μαρτύρων, πρὸς δ' ἐξισούτο καὶ τὸ legatum per damnationem, ἐν ἐνὶ λόγῳ καὶ κατὰ τὴν περ' ἡμῖν ἔκδοσιν, χρέος ἐκ συναλλαγματικῆς, δὲν ἠδύνατο νὰ περριστῇ αὐτοπροσώπως, ἀλλ' ὤφειλε νὰ διορίσῃ vindex ὑποχρεούμενον ἐπίσης ἐν περιπτώσει ἥττης εἰς τὴν πληρωμὴν τοῦ ποσοῦ τῆς δίκης πρὸς πρηνὴν ἐπὶ τῇ ἐπιμεθέσει αὐτοῦ εἰς τὰ δικαιώματα τοῦ δανειστοῦ. Οὐ-

τως εἶχεν ἡ ἀρχαία μορφή ἐν τῇ legis actio τούτῃ, πρόδρομος τῆς μετέπειτα πρὸς ποινὴν τοῦ ἀρνούμενου ἐπιβλαπομένης πληρωμῆς τοῦ διπλασίου (ubi lis crescit inficiando in duplum.)

Ἡ actio legis per manus injectionem καὶ ἡ sacramento ἔρα συνέπιπτον ἐν τῇ ἐπιβολῇ ποινῆς κατὰ τοῦ ἡττώμενου εἴτε ἐν bona εἴτε ἐν mala fides διατελοῦντος. Κατὰ Ρωμαίους δ' ἡττώμενος ἔδει νὰ τιμωρηθῇ ὡς ἔνοχος ἀνευ ἀνάγκης ἄλλης ἀποδείξεως, ἐπὶ μόνῃ τῇ ἡττῇ.¹ Ἀλλ' ἡ ποινὴ αὕτη ἐπεδύλασσε τῷ ἡττώμένῳ πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς ψυχικῆς ταραχῆς τοῦ ἀντιδίκου, ἐκλχμδάνοντας τὴν διαμρισθήτησιν τῶν δικαιωμάτων του ὡς ἀπόπειραν κατὰστροφῆς καὶ ἔστι προσφυῆς τῷ κοινῷ συμφέροντι. Διότι τὸ κοινὸν ἐνδιαφέρειται σπουδαίως ὑπὲρ τοῦ περιορισμοῦ τῶν δικῶν, τῶν μαστιζουσῶν κυρίως τὰς κατωτάτας ἐν ἀγριότητι καὶ ἀγροικίᾳ διατελούσας τάξεις καὶ ὑποκρυπτουσῶν τοὺς μεγίστους κινδύνους διὰ τὴν πρόοδον αὐτοῦ· ἔρις καὶ διχόνοια, κακὸν ὅλων τῶν χρόνων καὶ ὅλων τῶν χωρῶν, φθεῖρον εἰς μάτην δυνάμεις ἀλλαχοῦ ὠφελίμους, ἐστὶν ἰδιαζόντως ἐπικίνδυνα δι' ἐποχὴν, ὡς ἡ περὶ ἧς πρόκειται, τοῦ πυρὸς τῆς διχονοίας μὴ περιοριζομένου ἐν στενῷ κύκλῳ, ἀλλὰ φθειρόντος καὶ καταναλίσκοντος καὶ πέραν τοῦ κύκλου τῆς δίκης δικαίμενα πρόσωπα, φίλους, συγγενεῖς, ἐταίρους καὶ ἀπειλοῦντος τὴν κατὰπαραφῇ μείζονος ἐκτάσεως. Παρ' ἡμῖν αἱ δίκαι συνήθως διεξάγονται μόνον μεταξὺ τῶν διαδίκων μὴ θιγομένων ἑτέρων προσώπων καὶ περ ἐγγυτάτων. Αἱ σημεριναὶ δίκαι ὁμοιάζουσι μολυσματικαῖς νόσοις. Ἀλλ' ἐν τοῖς ἀξέστοις χρόνοις, ἐν οἷς ἡ ἔρις καθ' ἑαυτὴν ἔχει καὶ τὸ ψυχολογικὸν θέλητρον τοῦ ἀχχλινώτου τῆς ἰδίας ἰσχύος, τῆς χρήσεως τῶν φυσικῶν δυνάμεων προκαλούσης τὴν κατὰδειξιν τῆς τόλμης καὶ τοῦ χαρκατῆρος, μονομαχίαις ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ἐν οἷς χρόνοις ἡ κυρία ἀποστολὴ τοῦ δικαίου πρὸ πάντων ἐν τῷ δαμνασμῷ τοῦ ἀτομισμού συνίσταται καὶ τῷ περιορισμῷ τῶν ἀγρίων ἐρέξεων τοῦ πλήθους, ἐν σοιούτοις χρόνοις καὶ αὐτὴ ἡ ὑπὸ δικονομικοῦς τύπους διεξαγομένη ἔρις ὑποκρύπτει ἐν ἑαυτῇ κίνδυνον, τόσῳ γνωστὸν ἡμῖν, ὅσῳ δ' «μαῦρος θάνατος» τοῦ μεσαίωνα· τὸν κίνδυνον φθοροποιῶ λοίμου, ἐκτεινομένου πέραν τῆς ἐστίαις αὐτοῦ καὶ διαγράφοντος μέγαν κύκλον, οὕτως ὥστε μία καὶ μόνῃ δίκῃ καθίσταται γενικὴ συμφορά. Ἐνεκὰ τούτων δέονται οἱ τοιοῦτοι χρόνοι ἰσχυροῦ ἀντιρρόπου κατὰ τῆς φιλοδικίας. Τὰ δ' ὑπὸ τοῦ δικαίου πρὸς τοῦτο λαμβανόμενα μέτρα κατέχουσι τὴν αὐτὴν θέσιν πρὸς τὰ παρ' ἡμῖν ὑγειονομικά, τὰ σκοποῦντα τὴν περιστολὴν τοῦ λοίμου καὶ δύνανται νὰ κληθῶσιν ὑγειονομικὰ τῆς δικονομίας μέτρα.

Ἐκ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἐρμώμενοι δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τὸν σκοπὸν τῶν δικονομικῶν ποινῶν, ὅς δὲν δύναται τις νὰ καλέσῃ ἐξοδα

¹ Διπτομερὴ δικαιολόγησιν τῆς ἀρχῆς ταύτης ὅρα ἐν τῷ Schuldmoment im rom. Privatrecht von Jhering. Giessen 1867.

τῆς δίκης ἕνεκα τῆς πραγματικῆς ποιότητος αὐτῶν, τῶν ἀπαιτησῶν ἐν τοῖς πλείστοις τῶν οὐπω μορφωθέντων δικαίων. Σκαποῦσι τὴν διὰ τοῦ χρήματος ἀποτροπὴν ἀπὸ τῶν δικῶν, τὴν τιμωρίαν ἐπὶ τῇ διὰ τῆς δίκης τὴν κοινωνίαν ἀπειλοῦντι κινδύνῳ. Τὰ ἐξῆς δὲ περὶ δειγμάτων ἐκ τῆς δωδεκαθέλου αἵρουσι καὶ τὴν ἐλαχίστην ἐπὶ τούτου ἀμειβομένην. Ὁ νόμος ἐπέβαλλε ποινὴν 25 ἄστων ἐπὶ τῇ ἐκκοπῇ ἀλλοτρίων δένδρων, καὶ τῇ κοινῇ ἐξυβρίσει, ἐπὶ δὲ τῇ θραύσει ὀστέων (*os fractum*) 300 μὲν ἄστους προκαίμενου περὶ ἐλευθέρου, 150 δὲ δούλου ὄντος τοῦ παθόντος· ἐν τῇ *legis actio sacramento* ὁμῶς τὸ ποσὸν τοῦ στοιχήματος δι' ἀντικείμενον τιμώμενον 1000 ἢ πλεόν ἄστων ἀνήρχετο εἰς 500 καὶ ἐν τῇ *legis actio per manus injectionem* ἡ ποινὴ ἦν ἴση πρὸς τὸ ποσὸν τῆς δίκης καὶ ἠδύνατο πολλαπλασιάζεσθαι κατὰ πολὺ τὰς ἀκριβοῦς ὀριζομένας ὑπὸ τοῦ νόμου ποινάς. Προστίθεται ἐπὶ δύο διατάξεις τὴν καταγωγὴν ἐξ ἐκείνων τῶν χρόνων ἐλκούσας. Τὸ πρόβατον τῆς *multa* ἐξετιμήθη 10 ἄστων διὰ τῆς *lex Aternia Tarpeja* (300 ἄ. κτ. Ρ.), ὁ βοῦς 100, ἵσως εὐτελῶς πλὴν ἀνκλόγως πρὸς τὴν τότε ἀξίαν τοῦ χρήματος.

Πλὴν τοῦ οἰκονομικοῦ ἀποτρεπτικοῦ τούτου μέτρου ὑπῆρχε καὶ ἠθικὸν ἐν τῷ ρωμαϊκῷ δικαίῳ· ὁ ὅρκος (*iuramentum calumniae*). Θὰ ἀνομολογήσῃτε, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι καὶ δεόντως ἐξετιμήσαν καὶ εἰκότως ἀπέτρεπον τοὺς κατὰ τῆς κοινωνίας ἐκ τῆς φιλοδικίας πηγάζοντας κινδύνους. Ἡ ἀπόφασις πρὸς ἐνστάειν δίκης ἐν Ρώμῃ ἀπῆται σπουδαίαν σκέψιν. Ὁ Ρωμαῖος προετίμα νὰ παύσῃ τὰ ὅσα τοῦ ἀντιπάλου του, νὰ ραπίσῃ καὶ νὰ παύσῃ αὐτὸν, διότι ἀποτίων 300 ἢ 25 ἄστους ἢ ἐλευθέρους. Ἀλλ' ἡ κίνησις δίκης ἦν πολλῶ μᾶλλον ρισκοκίνδυνος. Τὸ *sacramentum* καὶ ἐπὶ ἐλαχίστου ἀντικείμενου ἀνήρχετο εἰς 50 ἄστους, πλὴν δὲ τούτου ἔδει νὰ καταβληθῇ ἀμέσως τοῖς μετρητοῖς. Ἡ ἄρρετος αὕτη τοῖς μετρητοῖς καταβολὴ ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα οὐπω δυστυχῶς ἱκανῶς ἐκτιμηθεῖσαν.

Προκειμένου περὶ δαπάνης ὑπάρχει μεγίστη διαφορά μεταξὺ τῆς ἀμέσου καταβολῆς καὶ τῆς πιστώσεως. Ἐμεῖς δ' ὡς πραγματικοὶ ἐπίστασθ' ὅτι, ἂν οἱ πελάται ὑπεχρεοῦντο νὰ προκαταβάλωσιν ἅπαντα τὰ ἐξόδα τῆς δίκης, τὰ ἀπαιτούμενα μέχρι τῆς τελικῆς αὐτῆς ἀποπερατώσεως, οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ἦσαν σκεφθῇ περιστότερον πρὶν κινήσωσιν ἀγωγὴν. Πολλοὶ οὐδὲν δύνανται νὰ φαντασθῶσι τὸ πιθανὸν ποσὸν τῶν δαπανῶν τούτων, δὲν ἔχουσι συνείδησιν τοῦ ποσοῦ, περὶ δ' ἐρίζουσιν—ὁ ἀρχαῖος Ρωμαῖος ἐγίνωσκεν αὐτὸ ἀκριβῶς.

Καὶ πάλιν ἡ γνώσις πολλῶ διαφέρει τῆς καταβολῆς. Ὁ γινώσκων μόνον ἐλπίζει ἐπὶ τὸ μέλλον, πλὴν πᾶσα τοιαύτη ἐλπίς ἐστὶν ἀδύνατος παρὰ τῷ καταβάλλοντι ἀμέσως· τὸ παρὸν ἐκτείνει τὴν χεῖρα καὶ δὲν ἀρκεῖται εἰς ἐλπίδας. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πολιτικῇ δικονομίᾳ τῶν Ρωμαίων τὸ χαρτοπαίγνιον ἐγένετο τοῖς μετρητοῖς, καὶ καταθέσεις καταβάλλοντο ἐν ἀρχῇ

τῆς δίκης, αἱ δικονομικαὶ ποιναὶ ἔπταντο, ἐπιτρέψκτέ μοι τὴν φράσιν, ἐν τῇ εἰσόδῳ, οὐχὶ ἐν τῇ ἐξόδῳ τοῦ νοῦ τῆς θεμιδός. Ἰεροκῆρύξ τις ἐξ-
ύμνει τὴν θεῖαν πρόνοιαν τάσσασαν τὸν θάνατον ἐν τῷ πέρατι καὶ οὐχὶ ἐν
τῇ ἀρχῇ τοῦ βίου. Ἐν τῇ δικονομίᾳ ὑπόκειται τις τῷ πειρασμῷ νὰ ἐξυ-
μνήσῃ τὸ πνεῦμα τοῦ νομοθέτου, τάσσοντας τὰς ποινὰς ἐξ ἀντιθέτου ἐν τῇ
ἀρχῇ τῆς δίκης.

Ἐρωτᾶτε ἴσως, μὴ ἀστετεύωμαι. Εἰλικρινῶς ὅχι· εἴωθα ν' ἀπονέμω τὸ
δίκαιον ἅπασιν τοῖς μέρεσι θεσμοῦ τινος, εἰσέρχομαι εἰς λεπτομερείας ἐπὶ
τοῦ προκαιμένου ἐν συνειδήσει τοῦ μονομεροῦς, καὶ, νὰ ἐρῶμαι οὕτως εἰ-
πεῖν αὐτοῦ, ὥσπερ μόνον περὶ αὐτοῦ ἡσχολούμην. Καὶ ἐν τοῖς ἐπομένοις τὸ
αὐτὸ συμβαίνει, τὰ προηγούμενα λησμονοῦνται — συμβαίνει ἄλλως τοῖς
ἐροῦσι; — καὶ οὕτως εἰμὶ βέβαιος, ὅτι οὐδὲν ἀδικῶ. Οὕτως ἐπράξα καὶ ἐν-
ταῦθα. Ἀνέπτυξα τὰ πλεονεκτήματά τῆς καταστάσεως ταύτης ἐπὶ τα-
σοῦτον, ὥστε πᾶς ὁ παρκαλουθήσας με δύναται νὰ πιστεύσῃ ὅτι οὐδὲν
ἐν τῷ κόσμῳ θεωρῶ τελειότερον, ἐφεξῆς ὁμῶς ὤψεσθε, ὅτι δὲν παρεῖδον
καὶ τὸ ζοφερόν μέρος αὐτῆς.

Δίδωμι τὸν λόγον ἀρχαίῳ τινὶ Ρωμαίῳ ἐκ τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἀπὸ
κτίσεως Ρώμης καὶ ἐκ τῆς τάξεως τῶν Πληβείων. Ἀπαιτεῖται μόνον ὀλί-
γον κάπνισμα, ἵνα παρουσιασθῇ.

Ἡ σκηνὴ ἐν τῷ Forum πρὸ τοῦ Πραίτορος. Ὁ Πληβεῖος ἐμφανίζεται ὡς
ἐνάγων συνοδευόμενος ὑπὸ Πατρικίου, ὃν ἐκάλεσεν εἰς τὸ δικαστήριον διὰ
τῆς in jus vocatio. Τοῦ ἐνάγοντος διατελοῦντος ἐν ἐκστρατείᾳ καὶ ἀπο-
λέσαντος τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἐπιλαμβάνεται γείτων τις, ὁ νῦν ἐναγόμε-
νος, τῆς περιουσίας τοῦ θανόντος καὶ ἀρνεῖται τὴν ἀπόδοσιν τῷ ἐπανελ-
θόντι υἱῷ. Ἡ ἀρνήσις προὐκάλεσε δίκην, ἐν ᾗ μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν
ἰσχυρισμῶν τοῦ ἐνάγοντος ἀρχεται μετὰ τοῦ Πραίτορος ὁ
ἐξῆς διάλογος, καθ' ὃν οἱ λόγοι τοῦ Πραίτορος, ἐνεκὰ τῆς ἐπιστημότητος
αὐτῶν τίθενται ἐνταῦθα ἐν εἰσαγωγικοῖς.

— «Τίς ἡ ἀξία τῶν κτημάτων; ἄνω ἢ κάτω τῶν 1000 ἄσσων;»

— Τοῦλάχιστον 1500.

— «Ὅφείλεις λοιπὸν νὰ καταθέσῃς προηγούμενως παρὰ τοῖς Pontifices
500 ἄσσους· ὅπῃτε κατὰ βάλῃς τὸ ποσὸν καὶ ἐπ' ἀνελθῇ μετὰ τῆς ἀποδεί-
ξεως· ἄλλως δὲν ἀρχομαι τῆς ἐρεῦνης ἐπὶ τῆς ἀγωγῆς σου».

— Εἶναι ἀδύνατον. Ποῦ θὰ εὕρω ἐγώ, τόσον πτωχὸς, 500 ἄσσους ἂν
οὐ καὶ ἡ περιουσία μου κατακρηστεῖται ὑπὸ τοῦ ἐνάγοντος;

— «Ἰδικός σου λογαριασμός· ἄνευ προηγούμενης καταθέσεως τοῦ πο-
σοῦ δὲν δύναται νὰ προχωρήσῃ ἡ δίκη».

— Ἀλλ' ἡ ἀπαίτησίς μου εἶναι σαφὴς καὶ ἀσφαλὴς. Οἱ μάρτυρες ἐνόρ-
κως ἐπιβεβαιώσουσιν ἐκάστην λέξιν μου· ὁ ἐναγόμενος ἀναμφιβόλως ἡττηθή-
σεται καὶ ἐπομένως υποχρεωθήσεται εἰς τὴν καταβολὴν τοῦ sacramentum.

— «Αὐτὰ λέγουσιν ὅλοι· ἐγὼ δὲν δύνامي νὰ πράξω ἄλλως· εἶμι δεσμευμένος· πρόσφυγε πρὸς τοὺς ἁγίους πετέρης καὶ πιθανὸν νὰ σὲ ἀπαλλάξωσι τῆς καταθέσεως».

Ἡ σκηνὴ μεταφέρεται εἰς τὴν Pons sublicius πρὸ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπιτετραμμένου τῆς δικαστικῆς ὑποθέσεως Pontifex· πρόκειται πάλιν περὶ τῆς καταθέσεως τοῦ sacramentum καὶ ὁ ἐνάγων αἰτεῖται τὴν ἀπαλλαγὴν του, ἅτε μὴ δυνάμενος νὰ εὕρῃ μετρητά.

— Πλούσιος ἢ πένης ἀδιάφορον· πάντες εἰσὶν ἴσοι ἐνώπιον τοῦ νόμου.

— Ὡρχία ἰσότης! ὅ,τι διὰ τὸν πλούσιον εἶναι σχεδὸν μηδὲν, εἶναι ἀνυπερέβλητον πρόσκομμα διὰ τὸν πένητα· ἰσότης! τὸ ἐπιτιθέναι τὸ αὐτὸ ἔσρος ἐπὶ τοῦ μειρακίου, οἷον ἐπὶ τοῦ ἀνδρός—ἡ κατάθεσις 500 ἄσσων ἐπενοήθη ὑπὸ τῶν πλουσίων ὅπως καταστῇ ἀδύνατος δι' ἡμᾶς τοὺς δυστυχεῖς ἢ κίνησις ἀγωγῆς.

— Πρόσεχε, μὴ ὑβρίζε τοὺς νόμους τῆς Ρώμης, ἄλλως θὰ τιμωρηθῇς. Ἐγὼ δικαιοῦμαι νὰ ἐφαρμόζω μόνον αὐτούς· ἄλλοι νομοθετοῦσι.

— Πίστωσόν με διὰ τοὺς 500 ἄσσους· δὲν ὑπάρχει κίνδυνος, ἡ δίκη μου εἶναι ἀσφαλής.

— Οἱ θεοὶ δὲν πιστώνουσι, διαπραγματεύονται πάντοτε τοῖς μετρητοῖς· οὐδὲν δύνامي νὰ πράξω, τὰ ἱερὰ βιβλία μοὶ τὸ ἀπαγορεύουσι. Δυνείσθητι.

— Πόθεν; δὲν ἔχω τοῦλάχιστον τὴν κληρονομίαν, διότι περὶ αὐτῆς πρόκειται.

Ταῦτα εἰπὼν ἀπῆλθεν ὁ ἄνθρωπος. Ὁ δὲ φιλόανθρωπος Pontifex μεταβαίνει μετὰ μεσημβρίαν πρὸς τὸν ἐναγόμενον, ἐξάδελφόν του, καὶ διηγεῖται αὐτῷ τὰ συμβάντα.

— Ὁ ἐντίδικός σου δὲν δύναται νὰ καταθέσῃ τὸ sacramentum· συγχίρῃ σοι ἐπὶ τῇ δριστικῇ ἀποκτήσει τοῦ ἀγροῦ, χάρις εἰς ἡμᾶς καὶ τὴν σοφὴν διάταξιν περὶ sacramentum· δώρησον λοιπὸν ἀνθ' ὅλων τούτων ἐνα τῶν βοῶν σου τῇ ἐκκλησίᾳ.

— Βεβηλότατα· θ' ἀποδείξω τὴν εὐγνωμοσύνην μου—αὐτὸ ἀπαιτεῖ τὸ ἐμπόριον τοῦτο.

Τὸ δρᾶμα καταστρέφεται. Ὁ πτωχὸς δὲν δύναται νὰ εὕρῃ χρήματα καὶ ὁ πλούσιος κρτεῖ τὸν ἄγρον. Ἐφαρμόζεται ὁ ἐν τῷ Νάθαν μῦθος περὶ τοῦ πλουτίου καὶ τοῦ προδύτου τοῦ πτωχοῦ καὶ δὴ κατ' ἐπανάληψιν. Οἱ ἡμέτεροι ἱστορικοὶ οὐδὲν τὸ δεινὸν ἐν τῇ καταθέσει ταύτῃ τοῦ sacramentum διορῶσιν· οὐδεὶς αὐτῶν, ἐξ ὧν οἶδα, ᾔσθάνθη τὴν ἐλαχίστην στενωχωρίαν. Οἱ θεωρητικοὶ ἀντιπκρέρχονται εὐκόλως ταῦτα ἀρκούμενοι εἰς τὴν ἀναγκρὰν τῶν προαπαιτουμένων διὰ τὴν ὑπαρξίν ἢ ἐνέσκησιν ἀπαιτήσεώς τινος φαντάζονται μόνον αὐτόν, —φρονοῦντες ὅτι φαντασία καὶ ὑπαρξίς εἰσὶν ἐν καὶ τὸ αὐτό· ἡ δὲ φιλοσοφία περὶ ταυτότητος οὐδαμῶς δια-

λάμπει τόσον, ὅσον ἐπὶ τῶν θεωρητικῶν νομικῶν—θέμα πρὸς μελέτην ἐν τῷ μέλλοντι.

Ἄλλ' ἐν τῇ σκληρᾷ πραγματικότητι τὰ πράγματα δυστυχῶς ἐκίνουσι ἄλλως καὶ τὸ εὐτελέστατον δικαίωμα νοσυρεῖ πολλάκις ἕνεκά τινος τῶν παρακραιτουμένων, ὅπερ ὁ θεωρητικὸς οὐδεμιᾷ προσοχῇ ἠξίωται. Πεντακόσιοι ἄσσοι φανταστικῶς εἰσὲ μὴδέν, πλὴν πραγματικῶς κατηραμένον πόνον. Ἀξιοθαύμαστον δ' ὄντως δοκίμιον τῆς ἐκανότητος τῆς τῶν θεωρητικῶν περὶ τὴν ἐκανοποίησιν αὐτῶν διὰ τῆς φανταστικῆς ὑπάρξεως παρέχει εἰς τῶν πρώτων ἱστορικῶν — δύναται τις μετὰ θάρρους νὰ εἴπῃ, ὁ πρῶτιστος, ὁ Huschke,¹ φρονῶν ἀπλούστατα, ὅτι ἡ κατάρθεσις τοῦ sacramentum δὲν ἐπεβάλλετο ὑπὸ νόμου ἐν Ρώμῃ, ἀλλὰ κατετίθετο αὐτοπροαιρέτως ὑπὸ τῶν δικδίκων, ὅπως πιστοποιηθῇ ἡ πεποιθήσις ἐπὶ τὸ δίκαιον τοῦ sacramentum.

Χάριν τῶν ἀγνοούντων τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως τούτου ἀναγράφω, ὅτι κατέστησε τὸ ὄνομά του ἀθάνατον διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ Bonifus, ζώου ἀφανισθέντος κατόπιν, οὐδὲν ἐγκαταλιπόντος πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἔχνος, πλὴν οὐχ ἔττον ἀναγκαίως ὑπάρχοντος ἕνεκα λογικῶν αἰτίων. Ὁ Huschke ἐν τῷ «Πολιτεύματι τοῦ Σερβίου Τυλλίου» (Χαϊδελέβεργ 1838) κατακλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι δι' ἐκάστην τῶν πέντε κλάσεων τοῦ πολιτεύματος τούτου ὑπῆρχεν ἀντίστοιχον κτήνος, ἀνῆκον τοῖς res mancipi, οὕτως ὥστε ἐκάστη κλάσις εἶχεν ἴδιον, ὡς αἱ τέσσαρες Εὐαγγελιστάς. Δυστυχῶς οἱ Ρωμαῖοι γινώσκουσι μόνον τέσσαρα τοιαῦτα κτήνη· πλὴν τί πρὸς τὸν Huschke; τὴν ἑλλειψιν ἀναπληροῖ διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ πέμπτου, ὅπερ, ἀναγνωρίζων τὸ λογικῶς ἀπαράφητον, τάσσει ἐν τῇ τάξει τῶν πλυσμάτων τοῦ θεοῦ (σελ. 252-254) καὶ ζωογονεῖ ζωνρῶς. Ἡ λογικὴ ἀνάγκη τῆς ὑπάρξεως τούτου στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀνάγκης, ἣν ὁ ἀρτοτρίων ἔχει νὰ βελτίῃ πρὸς τῷ βοῖ, νὰ ἐλαύνῃ αὐτόν καὶ νὰ διοικῇ τὸ ἀρτοτρον καὶ ὅτι ἡ κίνησις αὕτη δεῖν νὰ ἀφαιρηθῇ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, διότι ἄλλως ἡ πλάσις ἠθέληεν ἔχει ἐξέλθει ἀτελῆς ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ θεοῦ.—δυστυχῶς ὅμως δὲν λύει καὶ τὸ ζήτημα, ἂν καὶ ἡ ὑλοτομία, ἡ ἀρτοποιία, ὁ καθαρισμὸς τῶν ὑποδημάτων κτλ. ἀρχικῶς ἐξετελοῦντο δι' ἰδιαιτέρων ζώων. Τὴν αὐτὴν ἀνακρούσιν ἐδικαιοῦτο ν' ἀπαιτήσῃ καὶ ὁ ἀστὴς καὶ ἂν ἡ τοιαύτη πλάσις ὑπῆρξέ ποτε, λυπηρὸν, ὅτι ἀπωλέσαμεν ὥραιαν συλλογὴν κατοικιδίων ζώων ἀπαλλασσόντων τὸν ἄνθρωπον τῆς σωματικῆς κινήσεως· ὡς ὁ χωρικὸς, ἐδικαιοῦντο ν' ἀπαιτήσωσι τοιοῦτο ζῶον καὶ οἱ ὑλοτόμοι, ἀρτοποιοί, ὑποδηματοποιοί· ὅπως δὴ ποτε, ὁ ἀγρότης πτύχνησε νὰ κατέχῃ τοιοῦτον ζῶον ἀπᾠλάσσειν τὸν ἄνθρωπον τῶν τριῶν ἐκείνων σωματικῶν κινήσεων (τοῦ ἐκίνειν πρὸς τῷ βοῖ—τοῦ ἐλαύνειν τοῦτον—καὶ τῆς διοικήσεως τοῦ ἀρότρου) καὶ ἀφιέμενον αὐτῷ

¹ Die realia und das sacramentum. Leipzig, 1874 σελ. 441.

μόνον τὴν θεωρητικὴν διζύθουνσιν τῆς ἐργασίας. Τὸ ζῶον διζύθουνε τὸν βούν πιθανῶς διὰ προδοσκίδος καὶ ὀδόντων. τὸ ἄροτρον ἐκρατεῖτο ἀναμφιδόλως δι' ἰσχυρὰς οὐρᾶς, ἐν ᾧ ὁ ἄνθρωπος ἐκάθητο ἐπὶ τῆς ἐπὶ τούτῳ ἀπκλῆς ἐδράς. Συμπληρωτικῶς (σελ. 716) ἀνακοινοῖ, ὅτι ἡ γνώμη καθ' ἣν κατὰ τὴν τελευταίαν πλάσιν ὁ Bonigius ἐκράτει τὸ ἄροτρον διὰ τῆς οὐρᾶς μετὰ ἐπανειλημμένους ἐρεῖνας ἀποδεικνύεται πεπλανημένη, φρονῶν νῦν μᾶλλον, ὅτι ὑπῆρχεν ἰδιαιτέρος προμυκτῆρ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου φέρει ἄλλως σαφεῖς κερδοσκοπικοὺς λόγους.

Ἐγνωρίσατε ἤδη ἀκούοντως τὰ κατὰ Huschke, δὲν ἀπορεῖτε ἐπὶ τῇ γνώμῃ του, καθ' ἣν οἱ Ρωμαῖοι αὐτοπροκίρως κατέβαλλον τὸ sacramentum· ὁ πιστεύων εἰς τὸν Bonigius εὐκόλως πιστεύσει καὶ εἰς αὐτό. Ἀλλ' ὁ μὴ δυνάμενος νὰ ᾗ τόσῳ εὐπιστος θὰ ἐκφράσῃ ἀμφιδολίως· εἶναι πιθανόν, ὅτι ἀρχαῖος Ρωμαῖος ἄνευ ἀνάγκης ἤθελεν ἀπκλλοτριωθῆ τῆς κατοχῆς χρημάτων; Οὐδ' ὁ πλουσιώτατος, ἄλλως τε καὶ ἕνεκα τῶν τόκων, οὐς ἤθελεν ἀπολέσει, διότι ὁ ναὸς δὲν κατέβαλλε τόκους. Ἀλλὰ τί πρὸς τὸν Huschke οἱ τόκοι, οὐς οἱ δικάδιοι ἤθελον ἀπολέσει ἀσκόπως; Καὶ ὅ,τι οὐδ' ὁ πλουσιώτατος ἔπραττε, ἠδύνετο νὰ πράξῃ ὁ πένης; Ἀλλ' ἀπὸ τῆς περιωπῆς, ἀφ' ἧς ὁ Huschke ἐξετάζει τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμαίου δικαίου, πᾶσα διαφορά μεταξὺ πλουσίου καὶ πένητος εἶναι ἀνύπαρκτος, κατεβλήθη ἐντελῶς, πᾶν τὸ γῆινον, τὸ πραγματικῶς ὑπάρχον, εἶναι ἀλλότριον τῆς περιωπῆς ταύτης, μόνον ἐννοίαι τοῦ δικαίου ὑπάρχουσι δι' αὐτήν, ἀσφαρῇ ὄντα, κατοικοῦντα πέρην τῶν νομικῶν σχέσεων καὶ λουόμενα ἐν τῷ αἰθέρι. Εἴη εὐλογημένον τὸ πνεῦμα, ὅπερ ἠδόμενον ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν ἐννοιῶν τούτων ἀποβάλλει πᾶσαν φροντίδα περὶ τῶν ἐνθεν τοῦ νομικῶς σκέπτεσθαι! εἴθε νὰ μὴ κατέλθῃ ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ν' ἀπολεσθῇ μετ' αὐτῶν ἐν τοῖς οὐρανίοις δώμασιν, ἐν οἷς αἰεῖ, καὶ νὰ μὴ λαλῇ περὶ πρακτικῶν ἀντικειμένων. Ἀλλ' ὅπως μὴ ᾤμεν ἄδικοι, δεόν νὰ μνημονεύσωμεν καὶ ἄλλου τινὸς λόγου τοῦ Huschke οὐχ ἥττον τῆς ἑνὸς γνώμης πρωτοτύπου. Αὐτῷ ὀφείλομεν τὴν ἀνγκάλωψιν περὶ μεταστάσεως τῶν δικαδίκων εἰς τὴν τάξιν τοῦ homo sacer, ἀμ. ἐγχειρόντων τὴν legis actio sacramento (σελ. 367). Τῆς δὲ κατστάσεως ταύτης τῶν homo sacer ἀπηλλάσσοντο ἐν περιπτώσει ἥττης, μόνον διὰ τῆς προηγουμένης κατκθέσεως τοῦ sacramentum. Καὶ τῷ ὄντι ἡ ἐπὶ τοιοῦτῳ σκοπῷ κατάρθεσις ἦν ἀπαρκίτητος. Τὸν homo sacer, ἥτοι τὸν ἀνόσιον κκακοῦργον, οὗ τινος τὸ ἐγκλημα ἐβόα πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ ἦν ἀνώτερον πάσης πεινῆς, ἠδύνετο νὰ φονεύσῃ ὁ τυχών.¹ Ἀλλ' ὁ Huschke οὐδόλως λύει τὸ ζήτημα, πῶς ὁ homo sacer τῆς πολιτικῆς δικονομίας ἐξησφαλίζετο κατὰ τῶν φονέων πρὸ τοῦ πέρας τῆς δίκης καὶ τῆς κατὰβολῆς τοῦ sacramentum. Οὐδὲν φυσικώτερον διὰ τοὺς πρακτικοὺς Ρω-

¹ Γρηγοῦς μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Διονυσίου II 40. Πλεονεξ ὄρα ἐν τῷ «Πνεύματι τοῦ ρωμαίου δικαίου» 1 σελ. 279--287 (1 ἐκδ.)

μαίους ἢ νὰ φονεύσωσιν εὐθὺς τὸν ἀντίδικον, ἀφοῦ οὐδεμίᾳ ποινῇ ὑπῆρχε ἐπὶ τούτῳ. Ἀνταξία τῆς γνώμης τοῦ Husehke εἶναι ἡ περὶ νύμφης ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ρώμῃ, ἐρίζουσης πρὸς τὴν πενθερὰν αὐτῆς καὶ κηρυττομένης κατὰ τὴν ἀνακάλυψιν ἐτέρου τινὸς συγγραφέως¹ ἐπίσης sacra—ὁ τυχὼν δύναται νὰ φονεύσῃ αὐτήν, ἡ δὲ πενθερὰ οὐδόλως ὑπεχρεοῦτο νὰ φροντίζῃ περὶ τούτου. Ἀληθῶς φρικτὰ τις ἀναλογιζόμενος τὴν τοιαύτην θέσιν τῆς γυναικὸς ἐν Ρώμῃ—ἔρις μετὰ τῆς πενθερᾶς ἐτιμωρεῖτο διὰ τοῦ θανάτου! ἐπεθύμουν νὰ γνωρίσω τὴν ἀγίαν ἐκείνην νύμφην, ἥτις δύναται νὰ ἀποφύγῃ τὸν τοιοῦτον κίνδυνον.

Ἄλλ' ἐῷμεν τὴν φιλόναικον νύμφην καὶ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν ἡμέτερον πένητα. Φρονῶ ὅτι ἀκούντως κατέδειξα διὰ τῶν ἀνωτέρω πόσον ἡ διεξγωγή δίκης ἦν αὐτῷ δυσχερὴς διὰ τῆς *legis actio sacramento*, νῦν πράττω τὸ αὐτὸ ὅσῳ ἀφορᾷ καὶ εἰς τὴν *l. a. per manus injectionem*.

Τὸ ποσὸν τῆς κατὰ τοῦ ἡττωμένου ποινῆς ἦν τόσῳ μέγας ἐν τῇ ἀγωγῇ ταύτῃ, ὥστε ὁ πτωχὸς ἠδύνατο νὰ προβῇ εἰς δίκην μόνον ἐπὶ ἀπαιτήσεως οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἐπιδεχομένης ἀμφισβήτησιν. Ἐν τῇ *legis actio sacramento* διεκινδύνευε μόνον 50 ἄσσους, τοῦ ποσοῦ τῆς δίκης μὴ ὑπερβαίνοντος τοὺς χιλίους, ἀλλ' ἐν τῇ προκειμένῃ, ποσὸν ἴσον πρὸς τὸ τῆς δίκης. Πλὴν τούτου καὶ ἕτερόν τι καθίστα τὴν θέσιν τοῦ ἐνέχοντος δυσχερεστέραν. Ἐν τῇ *l. a. sacramento* ὁ κίνδυνος ἦν κοινὸς, ἐν δὲ τῇ *per manus injectionem* μονομερής· ἡττώμενος ὁ ἐνάγων ἀπεπέμπετο ἀπλῶς τοῦ δικαστηρίου, παρὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐσάτητος, καὶ ἦν ἔδει νὰ ὑπόκηται καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ποινὴν τοῦ διπλασίου, δι' ἧς ἠπειλεῖτο ὁ ἐνχόμενος ἢ ὁ *Vindex* αὐτοῦ. Περὶ τῆς ἐλλείψεως παντὸς κινδύνου κατὰ τοῦ ἐνάγοντος δὲν ὑπάρχει μὲν ρητὴ μαρτυρία, ἀλλ' ἐξάγεται οὐ μόνον ἐκ τῆς σιγῆς τῶν πηγῶν, ἀλλὰ καὶ διότι ὁ δανειστὴς παριστάμενος ὡς ἐνάγων τοῦ *Vindex* καὶ τούτου τὴν καταδίκην αἰτούμενος δὲν ἠδύνατο κατὰ τὰς ἐκτελεστικὰς τῆς πολιτικῆς δικονομίας τῶν Ρωμαίων νὰ καταδικασθῇ, ὡς καὶ ἐν ταῖς περιπτώσεσιν ἐκείναις τῆς νεωτέρας πολιτικῆς δικονομίας, αἵτινες οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν ἢ τροποποι-

¹ M. Voigt, Ueber die leges regiae Leipzig 1876 σελ. 41—45. Ὁ Festus s. v. *plorare* ἔχει τότε τὸ χάσμα *si nurus sacra divīs parentum est od.* Τὸ χάσμα τοῦτο συμπληροῖ ὁ Voigt ὡς ἐν τῷ κείμενῳ ἐκτίθεται, δικαιολογῶν τὴν συμπλήρωσιν ταύτην, διὰ τῆς ἀπολύτου ἀνάγκης τῆς δι' αὐστηρῶν ποινῶν διατηρήσεως ὑποταγῆς τῆς νύμφης πρὸς τὴν πενθεράν. Ἄλλ' ἐν τῇ συμπληρώσει ταύτῃ εἶναι ἀτυχὲς θέλωμαι νὰ ἐκφράσῃ κατὰ τρόπον ὅσον οἶόν τε ἀρχαϊκώτερον τὴν ἔριδα ταύτην καὶ λαμβάνων τὴν ὑπὸ τοῦ Festus (Paulus Diaconus) ἐπεξηγουμένην λέξιν *ambulare* συμπληροῦν τὸ κείμενον οὕτως: *si nurus Socrui ambulasset.* Ὁ Festus ἐπεξηγεῖ τὴν λέξιν ταύτην οὕτως: *adversum alios ambulare et quasi ambulanti se opponere*, ἥτοι συναντᾶσθαι τινα, ἐπομένως διὰ τῆς συμπληρώσεως τοῦ Voigt ἐκάστη νύμφη ἤθελεν εἰσθαι ἀξιόποινος συναντῶσα τὴν πενθεράν· ἡ θεία αὐτῆς ἤθελεν εἰσθαι διὰ τὴν νύμφην, οὐα ἢ τοῖς Γοργοῖς ἢ τῆς Μεδοῦσης καὶ ἡ νύμφη ἤθελεν ἀναγκάζεσθαι ἐν Ρώμῃ ν' ἀποφύγῃ διαρκῶς τὴν πενθεράν—μέτρον προφυλακτικόν, κατάλληλον ἄλλως καὶ διὰ τὰς σημαντικὰς νύμφας.

ποιημένη μορφή τῶν ἀντικειμένων τῆς manus injectio καὶ καθ' ἃς ἐπεβάλλετο ἕνεκα τῆς ἀρνήσεως ἡ ποινὴ τοῦ διπλασίου (ubi lis inficiendo crescit in duplum). Ἡ κατὰστασις τῶν διαδίκων ἦν παρὰ πάντα δικονομικὸν κανόνα ἐντελῶς ἀνισος, χορηγηθείσης μεγάλης ἰσχύος τῷ ἐπιτιθεμένῳ. Πρακτικῶς ἦν τὸ αὐτὸ πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πλουσίου, τοῦ κεφαλαιούχου, τοῦ δανειστοῦ, ἐπὶ τοῦ πένητος, τοῦ δανειζομένου. Ὁ κεφαλαιούχος ἐβάδιζε λείαν πρὸς τὴν δικαιοσύνην ὁδόν, ὁ πέννης ἀκανθώδη. Ὁ πλούσιος ἠδύνατο ἀνευ τοῦ ἐλαχίστου κινδύνου νὰ ἐπιδιώξῃ ἀπαίτησιν ἀμφίβολον ἢ ἐντελῶς ἀνύπαρκτον διὰ τῆς manus injectio· οἱ μέγιστοι κίνδυνοι ἐβάρυνον τὸν πένητα. Ἐν τῇ per manus injectionem ἀνέρχεται ἡ δυσμένεια τοῦ δικαίου κατὰ τοῦ πένητος εἰς τὸ ὕψιστον αὐτῆς σημεῖον. Ποία ἡ ἀφορμὴ; Ἀντικείμενον τῆς l. a. sacramento ἦσαν κυρίως κυριότης, κληρονομικαὶ ἀπαιτήσεις, οἰκογένεια, ἐλευθερία, καὶ διὰ τοῦτο ἐκράτει μέτρον τι· διὰ τὴν περὶ ἐλευθερίας μάλιστα δίκην κατεβάλλετο τὸ κατώτατον ποσὸν ἐκ 500 ἄστων καίτοι ὁ ἐλεύθερος ἢ ὁ δοῦλος ἦσαν τυχὸν ἀνωτέρας ἀξίας. (Γάλλ. IV 14). Ἡ manus injectio εἶχεν ὡς ἀντικείμενον τὴν ἐξασφάλισιν τῶν χρηματικῶν συναλλαγῶν, διὸ πᾶσα φειδῶ ἐξέλειπε. Πρόκειται περὶ τῶν σκοπῶν τοῦ Ρωμαίου τοκογλύφου, τοῦ βρυκόλακος¹ ἐκείνου ἐν τῇ ρωμαϊκῇ κοινωνίᾳ, οὗ τινος ἡ ἀπκνθρωπία καὶ ἡ ἀπληστία μαρτυροῦνται τόσῳ ἀφθόνως καὶ ὅστις ἀπέκτησε διὰ τινος manus injectio μίαν τῶν τόσων ἐνεδρῶν, ἃς ἐποιεῖτο κατὰ τῶν ἀτυχῶν θυμάτων του.

Ἐν ἐνὶ μόνῳ ἀντικειμένῳ τῆς legis actio ταύτης ἦν ἡ θέσις τοῦ πένητος κατὰ τὰ φαινόμενα κρείσσων ἢ ἐν τῇ legis actio sacramento· δὲν ἀπητεῖτο κατὰθεσις. Πλὴν τοῦτο μόνον φαινομενικῶς. Κατώτερός τις ὑπάλληλος ὑπέλόγησε μεταξὺ τῶν γραφικῶν ἐξόδων νέον τινὰ πῖλον, ὃν ἠγόρασε κατὰ τὸν διορισμὸν νέου προϊσταμένου· οὗτος ἀπέσβεσεν αὐτὸν, ἀλλὰ τὸ προτεχὲς ἔτος ὁ πῖλος ἀνεφάνη πάλιν· ὁ προϊστάμενος ἀπήλειψεν αὐτὸν πάλιν καὶ ὑπέδειξε τῷ ὑφισταμένῳ σοβαρῶς τὸ ἀπρεπές. Τῷ ἐπιόντι ὁ πῖλος ἔλειπεν· αἰδοῦ ἀκριβῆς λογαριασμὸς, παρετήρησεν ὁ προϊστάμενος, ὁ πῖλος δὲν φαίνεται πλέον.· Ναι, ἀλλ' ὑπάρχει, ἐξοχώτατε, καὶ δὲν βλέπετε αὐτόν. Οὕτως ἐκρύπτετο ἡ τοῖς μετρητοῖς κατὰθεσις καὶ ἐν τῇ legis actio per manus injectionem, ἀλλ' ἦν ἀόρατος. Ἀκολουθήσωμεν τῷ ἐφειλέτῃ ζητοῦντι vindex—ὁ πῖλος ἐμφανισθήσεται.

¹ Vampyr.—Χιμερικὸν τι ὄν, νεκρὸς, ἐξερχόμενος τοῦ τάφου νυκτός, κατὰ τὴν δεισιδαιμονίαν τοῦ λαοῦ καὶ δοξάνων τὸ αἷμα τῶν ζώντων ἐκ τοῦ λαιμοῦ καὶ τῆς κοιλίας, μεθ' ὃ ἐπανέρχεται εἰς τὸν τάφον καταλείπων ἔχνη αἱματηρά. Τὰ θύματά του ὠχρίῳσι, φθίνουσι καὶ θυήσκουσιν ἐκ φθίσεως, ἀλλὰ πρὸς ἀμοιβὴν ἀπολαμβάνουσι καὶ ταῦτα τοῦ αὐτοῦ προνομίου ἐπὶ τῶν ζώντων καὶ δὴ τὴν αὐτὴν τοῦ θανάτου των νύκτα. Συνήθως ἀρέσκονται εἰς τὸ αἷμα συγγενῶν καὶ φίλων. Ἡ δεισιδαιμονία αὕτη ὑπάρχει κυρίως ἐν Πολωνίᾳ, Οὐγγαρίᾳ, Σιλεσίᾳ, Αὐστρίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Δοραίνῃ, ὡς πρὸς τοὺς ἐπὶ μαγείᾳ ἢ ἄλλοις παρεμφερέσιν ἐγκλήμασι κατηγορουμένους. Σ. Μ.

Ὁ vindex ἡττώμενος ἠνείχετο καὶ ἐπομένως ἀπῆται ἐγγυήσεις παρὰ τοῦ πελάτου του. Καὶ διὰ μὲν τὸν πλούσιον ἐξέρκει ἡ ὑπόσχεσις, ὑπὲρ τοῦ πτωχοῦ πατρικίου ἐμερίμην ἡ Gens, ἀλλ' ὁ πτωχὸς Πληβεῖος; Κρούει πολλὰς θύρας, ἴσως δὲ καὶ τὰς τῶν νομοδιδασκάλων, ἀλλὰ πανταχοῦ λαμβάνει τὴν ἀπάντησιν «Ἄνευ προκαταβολῆς δὲν ἀναλαμβάνω τὴν δίκην σου, ἂν ἡττηθῶμεν, κατ' ἐμοῦ στραφήσεται ὁ δανειστής».

— Ἀλλ' ἀδύνατον νὰ ἡττηθῶ οὐδέναι διατρέχεις κίνδυνον.

— Τὸ γινώσκω κάλλιόν σου, ἀλλὰ μὴ τὸν θεὸν καὶ τὴν δικαιοσύνην οὐδέναι ἀδύνατον—ὑπάρχουσι τόσα παραδείγματα.

— Σοὶ δίδω ἐγγυητάς.

— Δὲν δύναμαι νὰ δεχθῶ τοῦτο· τί; ὡς ἀμοιβὴν τῆς ἐκδουλεύσεώς μου νὰ ὑποβληθῶ εἰς δίκας, ἵνα λάβω τὰ χρήματά μου; Ἐννοεῖς τὸ ἀσυμβίβηστον. Ἀλλὰ διατί οἱ φίλοι σου, δεχόμενοι νὰ γείνωσιν ἐγγυηταί, δὲν σοὶ δίδουσι χρήματα;

— Στεροῦνται καὶ αὐτοί.

— Διὰ τοῦτο δὲν δέχομαι αὐτούς.

Τὸ ἀποτέλεσμα ἔρχεται συνέπιπτε πρὸς τὸ τῆς legis actio sacramento. Ἄνευ μετρητῶν οὐδεμία δίκη. Τὸ ἄνωθι ἀξίωμα nulla actio sine lege κατωπρίζετο ἐν τῇ nulla actio sine assecur. Ἐπείσθητε βεβαίως περὶ τοῦ κατωπλήλου τῆς ὑπὸ τοῦ κατωτέρου ὑπεκλήλου δοθείσης ἀπάντησεως. Ναι, ἀλλ' ὑπάρχει, ἐξοχώτατε καὶ δὲν βλέπετε αὐτόν.

Ἐπομένως καὶ ἐν τῇ ἀγωγῇ ταύτῃ ὑπάρχει κατ' οὐσίαν κατάθεσις διαφορῶν κατὰ τὸ πρόσωπον τοῦ λαμβάνοντος· πλὴν διὰ τὸν διάδικον ἡ διαφορὰ αὕτη ἦν ἀσήμαντος ἐντελῶς. Ὁ τε Pontifex καὶ ὁ Vindex ἀπῆτουν χρήματα.

Περὶ τῶν πρακτικῶν ἀποτελεσμάτων τῆς διαρρυθμίσεως ταύτης. Οὐδέν ἔχω ἀνάγκην νὰ προσθέσω. Ὁ μὴ ἔχων μετρητὰ ἀποκλείεται, ὅθεν ταῦτα εἰσὶν ἀπαραίτητα, οὐδὲν δὲ ἐπιδρῶν ἡ ἐλπίς περὶ ἀναλήψεως ἐπὶ τῆς ἀπορίας· φαντασθῶμεν ἰδιωτικὴν τινὰ πινυκοθήκην ἢ κῆπον ἀνοιγόμενον τῇ κοινῇ χρήσει ἐπὶ καταβολῇ δικαιώματος εἰσόδου 100 ἢ πλέον φράγκων ἐπιστρεφόμενων ἅμα τῇ ἐξόδῳ τοῦ κατὰκλόντος αὐτά. Ἀναπόφευκτον ἀποτέλεσμα τοῦ ὅρου τούτου ἔσται ὁ ἀποκλεισμός πολλῶν θαμνῶν τῶν τοιούτων τόπων, οἱ ἐργάται καὶ αἱ τροφαὶ ἤθελον ἐκλείψει καὶ οὐδεὶς ἀμφισβᾷ, ὅτι ὁ ἀληθὴς σκοπὸς τοῦ ὅρου τούτου καίπερ ὑπὸ τὸ κάλυμμα τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν ἀνθέων, εἶναι ὁ ἀποκλεισμός τῶν πενήτων. Ἀντὶ δὲ τῆς φανερᾶς ἀπαγορεύσεως ἐπιβάλλεται εἴσοδος, ἥς ἡ καταβολὴ ἀδύνατός ἐστι τοῖς πτωχοῖς καὶ τοῦτο ἀρκεῖ πρὸς ἀποκλεισμόν αὐτῶν ὡς καὶ ἡ τιμὴ τῆς πρώτης θέσεως ἐν τῷ σιδηροδρόμῳ ἢ τῶν μεγάλων ξενοδοχείων. Οὕτως καὶ οἱ Ρωμαῖοι σκεπτόμενοι ἐπέβαλον τὰ μετρητὰ ὡς ὅρον ἀπαραίτητον πρὸς διεξαγωγὴν δίκης—ὁ ὅρος οὗτος οὐδέν ἦν κώλυμα διὰ

τὸν πλούσιον, πλὴν μέγιστον διὰ τὸν πένητα. Ὁ δὲ σκοπὸς ὅλων τούτων, ὑποστηρίζω, ἦν ἡ ἐνίδρυσις πλεονεκτημάτων ἐν τῇ δίκῃ ὑπὲρ τοῦ πλουσίου.

Μὴ εἶμαι λίαν ἀπιστιόδοξος; Γνωρίσατέ μοι λοιπὸν τοὺς Ρωμαίους. Συναναστρέφονται ἤδη ἀπὸ τεσσκράκοντα ἔτων μετ' αὐτῶν καὶ φρονῶ, ὅτι ἐξέμαθον ἤδη τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι παρ' αὐτοῖς. Ἀπασα ἡ ἀρχαιότης ἀπαστρέπτει ἐκ παρκαπύων τῶν πληθείων κατὰ τῆς πίεσεως τῶν πατρικίων καὶ τῆς αὐθαριεσίας τῶν τῇ τάξει τούτων ἀνηκόντων ἀρχόντων. Ἡ ὑπερβολικὴ πίεσις ἀνῆλθε σὺν τῇ δημοκρατίᾳ μετὰ τὴν πτώσιν τῶν φυσικῶν προστατῶν τῆς plebs, τῶν βασιλέων, ἡ πίεσις ἐπήνεγκε τὴν *seccesio in montem sacrum*, τὴν στάσιν ταύτην κατὰ τὴν σημερινὴν γλῶσσαν, — ἀρχαιοτάτην ἐν ταῖς ἱστορικῶς ἀποδεδειγμέναις· ἡ δόξα τῆς ἐπινοήσεως τῶν στάσεων ἀνήκει ἀνεγκυκλίως τοῖς ὄνοις, οἵτινες, καθ' Ἡρόδοτον, ἐφύρμασαν αὐτὴν τὸ πρῶτον κατὰ τὴν κτίσιν τῆς Βαβυλώνος ἀρνηθέντες τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν ἕνεκα τῆς ὑπερβολικῆς φορτώσεως. Τὸ μέσον ἐπέτυχε καὶ ἐν Ρώμῃ, ὡς ἐν Βαβυλώνι, οἱ πατρίκιοι ἐνέδωκαν, ἀλλ' ἐπανελήφθη δις πάλιν, διότι αἱ κατὰ τῆς χρηματικῆς πίεσεως τῶν πονήτων παρὰ τῶν πλουσίων, κατὰ τῆς ἀπηνείας τοῦ δικαίου, τῆς ἐκτελέσεως καὶ τῆς μεροληψίας τῶν ἐκ τῆς κλάσεως τῶν πατρικίων ἀρχόντων αἰτιάσεις ἦσαν ἀτελεύτητοι. Ἡ δωδεκάδελτος ἐσχέπει νὰ ἀποστερήσῃ τοὺς ἀρχοντας τῆς ἀνέτου κρύπτης, ἣν ἐκέκτηντο διὰ τῆς ἀβεβαιότητος τοῦ ἀγρόφου δικαίου,¹ πλὴν παρέμειναν αὐτοῖς ἀρκαῦντα μέσα πρὸς συνέχισιν τῆς ἀρχαίας διαγωγῆς. Ἡ ἐπικρατοῦσα θέσις τοῦ σωματείου τῶν Pontifices, ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν τοῦ δικαίου, τὸ μονοπώλιον τῶν ἐξ ἐπισήμου πηγῆς γνώσεων αὐτῶν, ἡ ἀνυπόφορος νομικὴ φυλετικὴ πίεσις, ἣν ἐζήσκουν διὰ τούτου ἐπὶ τοῦ λαοῦ, διετηρήθησαν καὶ πέραν τοῦ αἰῶνος τῆς δωδεκαδέλτου. Οὐχ ἦττον παρέμεινε καὶ ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης ἱκανὸν χρόνον εἰσέτι ταῖς χερσὶ τῶν πατρικίων, περὶ δὲ τῆς αὐθαριετοῦ χρήσεως αὐτῆς, παρὰ τὴν δωδεκάδελτον, μαρτυρεῖ ἡ ἐπ' αὐτοφύρῳ αὐθαίρετος πράξις τοῦ δεκάνδρου Ap. Claudius ἐν τῇ γνωστῇ δίκῃ τῆς Βιργινίας.

Ἀναλογιζόμενος λοιπὸν πάντα ταῦτα καὶ ἑτερα, ἅτινα παραλείπω ἵνα μὴ ἀπόσχω πολὺ τοῦ θέματός μου, φαντάζομαι τοὺς ἀρχαίους χρόνους, τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι, τὰς τάσεις τῆς ἀνωτάτης τάξεως τῆς κοινωνίας ἐν Ρώμῃ, ὑπὸ τοιαύτην μορφήν, ὥστε οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ἀμφισβόλια μοι μένει περὶ τοῦ ἀληθοῦς σκοποῦ καὶ τῆς προθέσεως τῆς ἀνω περιγραφείσης διαδικασίας. Ὁ εὐρίσκων παρὰ ἀποδεδειγμένῳ λαθροθήρῳ πυροβόλον ὄπλον εὐχερέστατα ἐγνοεῖ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ — δὲν ἔχει αὐτὸ χάριν μικρῶν στρουθίων ἢ σκοποβολῆς· τὸν δ' ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ρώμῃ λαθροθήραν ε-

¹ L. 2 § 3 de O. J. (12) incerto jure § 4 Postea ne diutius id fieret, placuit auctoritate decemviroz constitui.

γνώρισκ' ἱκανῶς—ὁ ἀληθὴς προορισμὸς τοῦ ὅπλου, ὅπερ παρ' αὐτῷ ἀνευρίσκω, μοι εἶναι ἐπίσης γνωστός.

Διὰ τῆς παραβολῆς ταύτης ἤνεγκον τὸ ἀπασχολοῦν με ζήτημα εἰς τὴν κτεράλληλον αὐτοῦ θέσιν. Οὐδὲν χωρίον τῶν πηγῶν παρέχει μοι ἄμεσον ὑποστήριγμα τοῦ ἰσχυρισμοῦ μου περὶ τοῦ προορισμοῦ τῆς ἀρχαίας δικονομίας, ἥτοι τῆς πικροχῆς πλεονακτημάτων τῷ πλουσίῳ. Ἀλλ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ τεκμήριον ἀντικχθιστῆ, ὡς καὶ ἐν τῇ δίκῃ, τὴν ὁμολογίαν, καὶ τοιαύτη περίπτωσις ὑπάρχει ἐνταῦθα—ἀπόδειξις διὰ τεκμηρίων.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐπαγγματεύθην δύο ἐκ τῶν πέντε, εἰδὼν τῶν ἀγωγῶν, τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ τοῦ Γαίου. Τί συνέβαινεν ἐν τοῖς ἑτέροις τρισίν; Ἴσως ἐξουδετεροῦσι τὴν ἀνωτέρω σκιαγραφίαν. Πιθανῶς παρεῖχον τῷ πένῃ τὸ μέσον πρὸς ἐπιδίωξιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνευ μετρητῶν καὶ ἀνευ κινδύνου.

Ἀποχωρίζω πρῶτον τὴν *legis actio per condictionem*, ἀναβάλλων τὴν ἐπ' αὐτῆς ἔρσουν· ἀπομένουσιν εἰσέτι δύο ἡ *legis actio per pignoris capionem* καὶ ἡ *per iudicis postulationem*.

Περὶ τῆς τελευταίας οὐδὲν μικτόριον παρέχει ἡμῖν ὁ Γαίος, τὸ χειρόγραφον ὑπάρχει χασματικόν· ἀπομένει ἄρα ἡμῖν μόνη ἡ εἰκασία—θελατικὸν πεδίον διὰ τὴν ἐξύνοιαν καὶ τὴν μαγικὴν δύναμιν τοῦ ἱστορικοῦ. Ἡ γνώμη μου, ὅτι ἐνδιαφέρη ὑμῶς εἶναι· ἡ ἀγωγή αὕτῃ προώρισται δι' ἀντικείμενα, ἐν οἷς δὲν ἐπρόκειτο περὶ τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ τῆς ἀπαιτήσεως, ἐν οἷς ὁ δικαστὴς δὲν ἀπεφάσιζε περὶ τοῦ *ναὶ* ἢ *οὐχι*, ἀλλ' ἐν οἷς ἀντικειμένους ὁ δικαστὴς, προὑποτιθεμένης τῆς ἀληθοῦς ὑπάρξεως τῆς ἀπαιτήσεως ἀπεφάσιζε περὶ τοῦ ποσοῦ ἢ τῆς μερφέος, ὑφ' ἣν ἔμελλε νὰ πραγματοποιηθῇ. Δύο συγκαληρονόμοι π.χ. ἐπικαλοῦνται δικαστικὴν διανομήν (*judicium familiae ercundae*), δύο συγκύριοι διανομήν τοῦ ἐπιποιήτου κτήματος (*judicium communis dividundae*), δύο γείτονες τὸν προσδιορισμὸν τῶν ὁρίων (*judicium finium regundorum*). Ἡρμοζεν ἡ *legis actio sacramento*; ὁ ἡττώμενος υποβάλλεται τῇ ποινῇ 50 ἢ 500 ἄσπων. Ἀλλὰ τίς ὁ ἡττώμενος ἐνταῦθα, ἀφοῦ οὐδέτερος ὁ ἰσχυριζόμενός τι μὴ ὁμολογούμενον καὶ ὑπὸ τοῦ ἑτέρου, ἀμφοτέροι δὲ τὴν αὐτὴν ἐπὶ κλήσιν ποιοῦνται πρὸς τὸν δικαστὴν, *διάνειμον*. Πῶς θὰ ἐδικαιολογεῖτο ἡ τιμωρία τοῦ ἑτέρου ἢ ἀμφοτέρων; ἐδέοντο ἄρα ἑτέρας ἀγωγῆς, τοιαύτη δ' ὑπῆρξεν ἡ *legis actio per iudicis postulationem*. Καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις φέρουσιν ἔτι τὸ ὄνομα *judicia* αἱ τρεῖς ἀνω ἀγωγαί, διαφυλάξασαι οὕτω τὴν ἀνάμνησιν τῆς *legis actio per iudicis postulationem*. Τὸν *iudex* ἄρα θυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν ἐνταῦθα δικαστὴν ἀνευ ποινῆς—ὁ *iudex* οὗτός ἐστιν ἀδάπανος.

Ἐτέρα περίπτωσις, ἀνήκουσα ἀναμφιβόλως τῇ *legis actio per iudicis postulationem*, ὑπάρχει τὸ *membrum ruptum* τῆς δωδεκαδέλτου. Ὁ νόμος ὠρίζετο *ni cum eo pacit talio esto*. Ὁ τύπος, ὑφ' ὃν ὁ ἐνάγων διατύπου τὴν ἀ-

παίτησίν του, δὲν ἠδύνατο νὰ ᾔῃαι ἡ *legis actio sacramento*, καθ' ὅτι μὴ ὑπάρχοντος ἀντικειμένου περιουσίας ἐν τῇ δίκῃ, ἔλειπεν ἡ βάσις πρὸς ἐκτίμησιν τοῦ ποσοῦ τοῦ *sacramentum*. Καὶ μετὰ τὴν διὰ τῆς πρακτικῆς τῶν δικαστηρίων ἀντικατάστασιν τῆς *talio* διὰ παρὰ τοῦ δικαστοῦ προσδιοριστέας χρηματικῆς ποινῆς¹ δὲν ἠδύνατο ν' ἀνταλλάξωσιν αὐτὴν πρὸς τὴν *legis actio sacramento*· διότι οἱ διάδικοι εἴλκον δικαίωμα ἐκ τοῦ νόμου ὑπὲρ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἄλλης. Ὑποτίθηναι δ' ὅτι τῆς ἀγωγῆς ταύτης, ἐγένετο χρῆσις καὶ ἐν τῇ τῆς περὶ κλοπῆς δίκῃ, ἐπιφερούσης κατὰ τὸ ἀρχαιότερον δίκαιον ἐν μὲν τῷ *furtum manifestum* ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας, ἐν δὲ τῷ *nec manifestum* τὴν ἀπώλειαν τοῦ διπλασίου τῆς ἀξίας τοῦ κλαπέντος· στήριγμα δὲ τῆς ὑποθέσεώς μου ταύτης διορῶ ἐν τῇ παραδόξῳ συνθέσει τῆς *intentio* τῆς *formula* ἐν τῇ *actio furti* περιεχούσης οὐχὶ τὸ *dare oportere*, ἔτε ἀνγκαίου ὄντος αὐτῷ τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ ποσοῦ, ἀλλ' ἀορίστως τὸ *damnum pro fure decidere oportere*, δι' οὗ ἡ διὰ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ *sacramentum* ἀπαρχίτητος δήλωσις τοῦ ποσοῦ τῆς δίκης κατ' ἀρχὴν παρελείπετο. Ἀλλὰ διὰ τῶν περιπτώσεων τούτων δὲν ἐξαντλεῖται τὸ πεδίων τῆς *legis actio* ταύτης. Ἡ δωδεκάδελτος περιέχει σειρὰν ὁλόκληρον ἀπαιτήσεων, ἀποκλειουσῶν διὰ τῆς φύσεως αὐτῶν τὸ *sacramentum*· π. χ. τὴν *actio pluviae arcendae*, *de glande legenda*, *de arboribus caedendis*, *damni infecti*, *actio noxalis*, *de pauperie*, δι' ἧς ἀκαταλλήλων οὐσῶν τῶν *actio per pignoris capionem* καὶ *per manus injectionem* ἀπέμεινεν ἢ *per iudicis postulationem*. Ἐν ταῖς ἀποπείρικαις πρὸς κατὰρτισμὸν τοῦ κειμένου τῆς δωδεκάδελτου ἀπασκίαι αὗται αἱ ἀπαιτήσεις κατατάσσονται ἐν τῷ VII πίνακι, ἐν δὲ τῷ VIII τὰ ἀδικήματα. Πιθανῶς ἀμφοτέροι οἱ πίνακες ἀνῆκον τῇ *legis actio per iudicis postulationem* καὶ ὅτι οἱ *tres arbitri* κατὰ τὴν ἐν τῇ δωδεκάδέλτῳ σημασίαν (διαφέρουσιν οὐσιωδῶς τῆς τῶν *arbitria* τοῦ νεωτέρου δικαίου) ταυτίζονται πρὸς τὸν *iudex* τῆς *legis actio per iudicis postulationem* καὶ πρὸς τοῦτο συντρέχει πολὺ καὶ ἀπὸ πολλοῦ ἡδὴ χρησιμοποιοηθεῖσα ρῆσις τις τοῦ *Valerius Probus* ἐν τοῖς πενδέκταις αἱ περὶ διανομῆς ἀγωγὰι εἰσὶ τεταγμέναι (βιβλ. X) μετὰξὺ ἀγωγῶν τινῶν ἐξ ἀδικήματος (βιβλ. IX, XI) ἐπὶ τούτου δ' ἐστήριξε πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ *Hefter* τὸ βαθύνουν συμπέρασμα του περὶ τῆς δικονομικῆς ταυτότητος αὐτῶν. Ἐτερον στήριγμα τοῦ συμπεράσματος τούτου εἶναι, ὡς ἡδὴ καὶ ἕτεροι παρετήρησαν² ἡ πρὸ τῶν ὑποθετικῶν ἀντικειμένων τῆς *legis actio per iudicis postulationem* (βιβλ. IX XI) τάξις τῶν ἀντικειμένων

¹ Gellius XX 1 § 38. Nam si reus, qui depecisci noluorat, iudici talionem imperanti non parebat, aestimata tite iudex hominem pecuniae damnata atque ita... severitas legis ad pecuniae multam redibat.

² Leist. Versuch einer Geschichte der röm. Rechtssysteme. Rostock u. Schwerin 1850. Σελ. 36—37.

τῆς legis actio sacramento (κληρονομικαὶ ἀγωγαὶ βιβλ. V ἀγωγαὶ περὶ κυριότητος VI ἀγωγαὶ δουλειῶν VII VIII) καὶ ἡ μετ' αὐτάς θέσις τῶν conditiones (βιβλ. XII καὶ XIII) ἤτοι τῶν ἀντικειμένων τῆς νεωτέρας τῶν λοιπῶν legis actio per conditionem.

Συμπεραίνω: Ἡ legis actio per iudicis postulacionem εἶχεν ἰδιάζον, ἀκριβῶς ὀρισμένον πεδῖον ἐνεργείας καὶ δὲν ἐξήρτητο ἀπὸ τῆς βουλήσεως τῶν διαδίκων νὰ μεταχειρισθῶσι ταύτην ἀντὶ τῆς legis actio sacramento. Ἡ ἀντικατάστασις αὕτη ἤθελε στερήσῃ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ταμεῖον εἰσοδημάτων ἐκ τοῦ sacramentum καὶ φυσικῶ τῷ λόγῳ οἱ Pontifices δὲν ἐπέτρεπον τοῦτο.

Τὸ πλεονέκτημα τοῦτο τῆς ἐλλείψεως δικονομικῶν ποινῶν ἦν κοινὸν καὶ τῇ legis actio per pignoris capionem. Ἐν τισιν ἀπαιτήσεσιν ὁ ἐνάγων ἐδικαιοῦτε νὰ λάβῃ τι ὡς ἐνέχυρον ἰδίᾳ βουλήσει ἐκ τῆς περιουσίας τοῦ ἐναγομένου. Διαμφισβητοῦντος δὲ τούτου τὴν ἐναχυρίαν ἐπῆρχετο δίκη καλουμένη legis actio per pignoris capionem, ἐν ᾗ ὁ λαβὼν τὸ ἐνέχυρον παρίστατο ὡς ἐνάγων, ὑποστηρίζων τὴν ἀπαίτησίν του καὶ ἐξαιτούμενος τὴν καταδίκην τοῦ ἐναγομένου.¹ Καὶ ἐνταῦθα οὐδεμία ὑπῆρχε ποινὴ κατὰ τοῦ ἠττωμένου. Ἀλλ' ἡ ἔννοια αὕτη—καὶ τοῦτο εἶναι λίαν χαρακτηριστικὸν—περιορίζετο ἐν ἀπαιτήσεσι στρατιωτικαῖς, θρησκευτικαῖς καὶ δημόσιον χαρακτηρὰ φερούσαις, ἀποκλειομένων ἐντελῶς τῶν ἐναγομένων εἰς τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον.²

Μόνον προκειμένου ἐμμέσως περὶ τοῦ συμφέροντος τοῦ κράτους ἢ τῆς θρησκείας καταπίπτει ἡ χύστηρότης· αἱ συνήθειαι ἰδιωτικαὶ ἀπαιτήσεις δὲν ἀπολαύουσι τοῦ εὐργετήματος τούτου. Ἡ δὲ διαφορὰ αὕτη καταδείκνυσι τὸν σκοπὸν τῶν δικονομικῶν ποινῶν. Ἡ ὁδὸς καθίστατο σχολιὰ μὲν διὰ τὸν ἰδιώτην, λεία δὲ διὰ τὴν θρησκείαν καὶ τὸ κράτος. Ἐφηρμόζετο ἡ αὕτη διαφορὰ ὡς ἐν τῇ legis actio per manus injectionem, ἐνθα ἔπχσα ἡ ὀργὴ ἐπέπιπτε κατὰ τοῦ ὀφειλέτου.

Ταῦτα πρὸς σκιαγράφησιν τῆς ἀρχαίας πολιτικῆς δικονομίας, δύνασθε καὶ ὑμεῖς νῦν ν' ἀποφανθῇτε κατὰ πόσον δύναται τις ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τοῦ σκοπίμου τῆς τοιαύτης διαρρυθμίσεως, τεινούσης πρὸς τὸν ἀποκλεισμόν τῶν πενήτων ἀπὸ τοῦ δικαστηρίου· τὸ κατ' ἐμέ, δὲν δύναμει νὰ παρρητηθῇ τὴν πεποίθησιν ταύτην. Ἡ ἕξις τοῦ νὰ διορῶ παναχοῦ τοῦ ἀρχαίου ρωμαϊκοῦ δικαίου πρόθεσιν, ὑπολογισμοὺς, δολιότητά, πανουργίαν, ὀπισθο-

¹ Περὶ τῆς γνώμης ταύτης τοῦ συγγραφέως ἰδὲ τὸ «Πνεῦμα τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου» I σελ. 158—162 (ἐκδ. 4). Ἡ πράξις τῆς ἐναχυριάσεως καθ' ἑαυτὴν οὐκ ἦν legis actio δηλ. δὲν ἀπέτελει δίκην· ἂν ὁ ἐναγομένος ἔλυσεν τὸ ἐνέχυρον, οὐδόλως ἐπῆρχετο legis actio.

² Gai. IV 27—28 ἐν παραδείγμ. εἰρήσθωσαν ἡ ἀπαίτησις τοῦ στρατιώτου διὰ τὸν μισθὸν (aes militare) ἢ τὴν φορτὴν (aes hordearium), ὧν ἕνεκα ἐπετρέπετο ἡ ἀπαίτησις κατ' ἀνι-
κάνων πρὸς ἄλλας ὑπηρεσίας προσώπων· χρηρὼν ἐπιτροπευομένων καὶ ἡ ἀπαίτησις τοῦ δημο-
αίου διὰ τοὺς φόρους.

βουλίαν καὶ παγίδας κατέστη δι' ἐμὲ δευτέρα φύσις. Ἡ εὐσεβὴς ἐμπιστοσύνη μεθ' ἧς ἠτέλλον τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον καὶ ἀντελχυβανόμην τῶν πραγμάτων, ὡς μοὶ παρουσιάζοντο ἐξωτερικῶς, ἠφκνίσθη προκάντος τοῦ χρόνου καὶ νῦν ἐν ἐκάστῳ θήματι ἐρωτῶ: τί κρύπτεται ὑπὸ τὸν θεσμόν τοῦτον; κατὰ κανόνα δὲ εὖρον πάντοτέ τι ὑποκρυπτόμενον. Σκέπτομαι νὰ γράψω ποτὲ χάριν ὑμῶν προγματεύειν περὶ τῆς πανουργίας τοῦ ἀρχαίου ρωμαϊκοῦ δικαίου καὶ οὕτως θέλετε τύχει εὐκαιρίας, ὅπως ἐκτιμήσῃτε τὸ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὀρθὸν τῆς γνώμης μου. Πρὸς τὸ παρὸν δὲν δύναμαι δυστυχῶς ν' ἀντλήσω ἐκεῖθεν ἐπιχειρήματα καὶ δεῶν νὰ ὑπομείνω τὴν ἀπαντῶσαν ἀπιστίαν, ἀνευ τῶν προαπαιτούμενων πρὸς ἀφοπλισμὸν αὐτῆς· ἐν τούτοις ἀποκρούω ἐκ τῶν προτέρων δύο ἀντιρρήσεις ἀναμφιβόλως ἐπελευσομένας.

Ἡ πρώτη ἐστὶ: καὶ ἀλλοχρῶ ὑπάρχει τὸ μέγεθος τοῦτο τῶν ἐξόδων τῆς δίκης καίτοι οὐδεὶς τοιοῦτος σκοπὸς ὑποκρύπτεται, ὡς π. χ. ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἐκεῖ τὰ ἐξόδα τῆς δίκης ὑπερβαίνουν πάντα ὑπολογισμὸν. Περίπλοκοι δ' ὑποθέσεις δύνανται νὰ καταστρέψωσι μεγάλην περιουσίαν, ὁ δὲ μὴ κακτημένος βαλάντιον ὑπερπληρῶσι στερλινῶν δύναται νὰ ζῇ μὲν ἐν πολυτελείᾳ ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐν δικαστηρίοις—ἡ δίκη εἶναι ἀντικείμενον πολυτελείας ἑκατομμυριούχων· ἡ πίεσις δ' αὕτη τῶν δικαστικῶν ἐξόδων δείκνυται διὰ τῆς ὑπάρξεως σωματείου ἐντελῶς παρ' ἡμῶν ἀγνώστου καὶ ἱκανῶς διαφωτίζοντος τὴν κατάστασιν τοῦ δικαίου ἐν Ἀγγλίᾳ, τῶν «Νομικῶν Συλλόγων πρὸς βοήθειαν ἀπόρων ἀλλοδαπῶν». Ἐν τούτοις οὐδεὶς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι τὸ μέγεθος τῶν δικαστικῶν ἐξόδων ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπενοήθη πρὸς ἀποκλεισμὸν τῶν πενήτων. Πῶς δὲ δικαιολογεῖται ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος διὰ τὴν ἀρχαίαν πολιτικὴν δικονομίαν τῶν Ρωμαίων; Ἡ ἀντίρρησις αὕτη ἤθελεν εἶσθαι ἀκαταμάχητος, ἂν ἦντλον τὴν ἀνωτέρω γνώμην μου ἐκ μόνων τῶν ἔργῳ γιγνομένων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τῶν ρωμαίων δικονομίᾳ. Καὶ δὲν προτείνω μόνον τὰ δικαστικὰ ἐξόδα καθ' ἑαυτὰ, τὸ ἰδιάζον πεδίον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ρώμῃ, ἐφ' οὔ ἀπαντῶσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἱστορικὴν ἐκείνην καὶ τὴν σφαῖραν, ἐξ ἧς ὁρμώμενος διορῶ ἐν αὐτοῖς τὸν σκοπὸν τοῦτον· ἡ γνώμη μου ἔχει βάσιν τὴν ὑπ' αὐτῶν τῶν Ρωμαίων μαρτυρουμένην ὡς καθ' ὠρισμένους κανόνας γιγνομένην οἰκονομικὴν κάσπωσιν τῶν πενήτων παρὰ τῶν πλουσίων.

Ἡ δευτέρα δυνατὴ ἀντίρρησις εἶναι, ὅτι ἡ ἀρχαιοτάτη καταγωγὴ τῆς legis actio sacramento ἀποδεικνύει τὴν παντελῆ ἐλλειψιν δολίας προθέσεως· βεβασίως! Ἀλλὰ δι' αὐτῆς δὲν ἀποκλείεται, ὅτι μόνον ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ποσοῦ ἐν τῇ δωδεκαδέλτῳ ἢ ἐν προηγουμένοις νόμοις δὲν ἐγένετο ἐπὶ δολίῳ σκοπῷ. Ἀντὶ 50 καὶ 500 ἄσων, ἠδύναντο νὰ ὁρισθῶσι 10 καὶ 50. Φερούσης δὲ, ὡς ἀλλοχοῦ πειρῶμαι ν' ἀποδείξω,¹ καὶ θρησκευτικὸν

1 Πνεῦμα ρωμ. δικ. I σελ. 302 καὶ ἐπ.

χαρκατῆρα τῆς legis actio τρύτης, μένει ἀνεξήγητον τί κοινὸν μεταξὺ ἐκκλησίας καὶ ποσοῦ. Πρὸς τί δὲ ἡ προκαταβολή; Τίνας ἐνεκα ὁ Vindex ἐν τῇ legis actio per manus injectionem καὶ ἡ ὑπέρμετρος ποινὴ τοῦ διπλάσιου;

Τὸ ἕτερον ζήτημα περὶ τῆς ἀνω ρηθείσης σκοπιμότητος τῶν ὑπερόγκων ἐξόδων τῆς ἀρχαίας πολιτικῆς δικονομίας δύναμαι νὰ περίδω πρὸς στιγμήν, πλὴν οὐχὶ καὶ τὸ περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων.

Ἰνα ἐννοήσωμεν καλῶς τοῦτο, ἀναλογισώμεθα τὰ ἀποτελέσματα τῆς διαχωρέσεως ἡδὴ ρυθμίσεως τῶν δύο ἀγωγῶν· ἐξετάσωμεν οὐχὶ τὸ ἔκτομον καθ' ἑαυτὸ, ἀλλὰ τὸ πλῆθος ἐν ὧ, τὴν ἐπίδρασιν τῆς δικονομίας ἐπὶ τῆς διανομῆς τῶν κτημάτων, ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμφανίσεως τῆς κυριότητος, ἐν ἐνὶ λόγῳ ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα ὑπὸ οἰκονομολογικὴν ἑποψίαν.

Ἐν τῷ τυχερῷ παιγνίῳ Roulette ἡ τράπεζα ἀναγκαστικῶς ἐπικρατεῖ ἐν περιπτώσει μακρῆς τοῦ παιγνίου διαρκείας· ὁ παίκτης (ἐννοῶ τὸ σύνολον τὸν παίκτην in abstracto) ὑποκύπτει, καθότι ἡ Roulette εἶναι τοιοῦτω τρόπῳ διεσπασμένη, ὥστε ἡ τράπεζα ἔχει τὸ λευκὸν πλεον ἢ οἱ παῖται ὑπὲρ ἑαυτῆς. Ὁ λαὸς συγκρίνει τὸ τυχερὸν παίγνιον πρὸς δίκην, ὁμιλεῖ περὶ κέρδους καὶ ἀπώλειας οἱ δὲ νομικοὶ γινώσκουσιν, ὅτι ἡ σύγκρισις αὕτη ἐστὶν εὐλόγος. Ἐν πάσῃ χώρῃ, ἐνθα ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης εἶναι ὀρθῶς ὀργανισμένη καὶ ὁ δικαστικὸς κλάδος ἠθικῶς καὶ προσωπικαὶ σχέσεις τῶν διαδίκων καὶ ἡ κοινωνικὴ θέσις αὐτῶν οὐδόλως ἐπιδρῶσιν—οὐδέτερος τῶν διαδίκων ἔχει τὸ λευκὸν τῆς Roulette ὑπὲρ ἑαυτοῦ—πλούσιος καὶ πέννης, ἐπίσημος καὶ μὴ εἶσιν ἔσοι καὶ δὴ ὁ πέννης κεκτημένος τὸ εὐεργέτημα τῆς πενίας ὑπερέχει. Τοῦτο ἐκράτει καὶ ἐν Ρώμῃ ἐν περιπτώσει ἰσότητος τῶν διαδίκων, πέννης πρὸς πέννητα, πλούσιος πρὸς πλούσιον, ἦσαν ἐντελῶς ἔσοι· καὶ τὰ ὅπλα, ἐκεῖ μὲν ἑλαφρὰ, ἐνταῦθα δὲ βαρέα, ἦσαν ἐπίσης τῆς αὐτῆς δυνάμεως. Ἀλλὰ κατὰ τὴν δίκην πέννητος κατὰ πλουσίου διέφερε τὸ πρᾶγμα, ὁ πλούσιος (in abstracto) εἶχε τὸ λευκὸν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀντίδικος ὢν πέννητος, ὡς δ' ἡ τράπεζα τῆς Roulette διὰ τούτου, οὕτως καὶ ὁ πλούσιος ἐξησφαλίζετο διὰ τῆς δικονομίας καὶ ἡδὴ ἀνέπτυξεν ἀνωτέρω πῶς. Ἐν ἀμφιβόλοις περιπτώσεσιν ὁ πλούσιος ἠδύνατο νὰ παίξῃ εὐκόλως, ὁ πέννης ὅμως μετὰ σκέψεις πολλὰς, δι' ἐκεῖνον ἡ ἀπώλεια τοῦ sacramentum ἦν ἀσήμεντος· δυνάμεθα ἄρα νὰ εἴπωμεν μετὰ πεποιθήσεως, ὅτι ἐν ἀμφιβόλοις δίκαις ἡ κατὰθεσις τοῦ sacramentum ἀπέρτιζε τὸ λευκὸν τῆς Roulette καὶ τῇ δυσχερείᾳ τρύτῃ συνέτρεχεν ἡ ἑτέρα, ἡ ἄμεσος τοῖς μετρητοῖς καταβολή. Ἐν τῷ ρωμαϊκῷ χοροπαιγνίῳ ἑπαιζόν, ὡς ἔφθηνεν ἰδόντες, μόνον τοῖς μετρητοῖς—ἀλλ' ὁ μὲν πλούσιος εἶχε τὰ χρήματα ἐν τῷ θυλακίῳ, ὁ δὲ πέννης ἔδει νὰ μεριμνήσῃ περὶ αὐτῶν, ὀφείλων ἐν ἀποτυχίᾳ νὰ παραιτηθῇ τὴν δίκην—καὶ ἕτερον λευκὸν ὑπὲρ τοῦ πλουσίου.

Ὅπως δ' ἐπιτευχθῇ τὸ δυσάρεστον τῷ πέννητι ἀποτέλεσμα, οὐδόλως ἦν χρεῖα μεροληψίας τοῦ, ἄλλως πατρικίου, ἀρχόντος ἢ τῆς κακοβουλίας τοῦ

ἐκ πατρικίων νομοδιδασκάλων καὶ Pontifices ἀποτελούμενου συμβουλίου, ὥς οὐδ' ἐν τῇ Roulette κακοηθείας τῆς τραπεζίης. Ὁ μηχανισμὸς ἦν τόσῳ τέλειος, ὥστε τὸ ἀποτέλεσμα ἦν ἀναπόδραστον παρ' ὅλην τὴν τιμιότητα καὶ τὴν καλὴν θέλησιν τῶν ἐπιτετραμμένων—ὁ ἄδικος καὶ κακοήθης ὀργανισμὸς ἀντικαθίστα τὸ πρόσωπον. Ἡ δ' ἀησότης τῶν ὅπλων ἐπιφέρει τὴν ἥτταν τοῦ τὸ χεῖρον κερτημένου, καίτοι αἱ λοιπαὶ δυνάμεις εἰσὶν ὁμοιαί. Ἡ σιωπὴ τῶν πηγῶν ἐπὶ τοῦ ἐλευθρίου τούτου ἀποτελέσματος, παρὰβλητέου πρὸς ἀνεξάντλητον ἀντλίαν, ἴσως φανήσεται παρὰδόξος. Καίτοι τοσαῦτα πρέχουσιν ἡμῖν μαρτύρια τῆς ἐνδεείας καὶ ἐλαιοπότητος τῶν πενήτων, τῆς πίεσεως καὶ ἐκγυμνώσεως αὐτῶν διὰ τῶν πλουσίων, καίτοι ἀναφέρουσι καὶ τὰ πρὸς τοῦτο μέσα, ἰδίως δὲ τὸ μέγεθος τῶν τόκων καὶ τὴν προσωπικὴν ἐκτέλεσιν, σιγῶσιν ἐντελῶς ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου θέματος. Δὲν ἠσθάνετο ἄρα τὴν πίεσιν ταύτην ὁ λαός; δὲν ὑπῆρχε παντάπῃς; δὲν εἶχε συνείδησιν αὐτῆς; ἢ ἀπάντησις εἰς τὰς ἐρωτήσεις ταύτας καθίσταται εὐχερὴς μετὰ τὰ ἀνωτέρω. Τὸ κατ' ἐμὲ πέποιθα, ὅτι ἐν Ρώμῃ οὐ μόνον ἦν γνωστὸν τὸ κακὸν τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον μία τῶν ἀφορμῶν δυσχερεΐας τῶν Πληβείων, ὅθεν ἀναγκάτως ἔπεται, ὅτι κατέστη ἀντικείμενον πάλιν διὰ τοὺς tribuni plebis καὶ τὰς ἀναμορφωτικὰς προτάσεις αὐτῶν. Κατέληξα εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐν Ρώμῃ ἠγέρθη ποτὲ ζήτημα ἀναμορφώσεως τῆς πολιτικῆς δικονομίας οὐχὶ ἕνεκα νομικῶν λόγων, ὡς παρ' ἡμῖν, ἀλλ' ἕνεκα κοινωνικῶν, λυθὲν δι' αὐτῆς τῆς ἀναμορφώσεως, ἀποτελούσης τὸ δεύτερον μέρος τοῦ θέματός μου.

Μέχρι τοῦδε ἐχαρακτήρισαν τὴν ἀντίθεσιν τῶν τάξεων, ἥς χάριν ὑπῆρχεν ὁ ἀνωτέρω ὀργανισμὸς, ὡς ἀντίθεσιν πενήτων πρὸς πλουσίους. Ἀλλὰ γινώσκετε βεβαίως, ὅτι ἡ ἀντίθεσις αὕτη δὲν ταυτίζεται μετὰ τῆς τῶν πληβείων πρὸς τοὺς πατρικίους. Ἀπ' ἀρχῆς σχεδὸν ὑπῆρχον ἐν Ρώμῃ πλούσιοι πληβεῖοι καὶ πτωχοὶ πατρικιοὶ φρονῶντες ἐν τούτοις, ὅτι μόνον οἱ πτωχοὶ πληβεῖοι ἔπκτχον ἐκ τῆς πολιτικῆς δικονομίας. Ὁ πτωχὸς πατρικίος ἀπῆλκε διὰ τῆς Cens προστασίας κατὰ παντὸς κινδύνου ἀπωλείας τῆς δίκης ἕνεκα τῶν δαπανῶν. Ἐπομένως, κατ' ἐμὴν γνώμην, τὸ ἐγεσθὲν ζήτημα περὶ ἀναμορφώσεως τῆς δικονομίας ἦν καθαρῶς ζήτημα τῶν Πληβείων διὸ δὲν πρέπει ν' ἀπορήσωμεν ἁλέποντες, ὅτι οἱ tribuni διεξήγαγον αὐτό.

Τὸ ζήτημα τοῦτο περιεῖχε δύο τινά: τὴν πίστωσιν ἀντὶ τῆς ἀμέσου καταβολῆς, καὶ τὴν ἀπάλειψιν ἢ τὸν μετριασμόν τῶν δικονομικῶν ποινῶν.

Ὁ Fostus (s. v. sacramentum) διαφύλαξεν ἡμῖν τὸ ὄνομα νόμου τινός, διορίσαντος νέους ἄρχοντας τοὺς triumviri capitales πρὸς εἰσπραξίν τῶν sacramenta. Ὁ νόμος ἐκαλεῖτο lex Papiria, προταθεὶς ὑπὸ τοῦ tribunus plebis Papirius. Ἡ ἱστορία τοῦ νόμου τούτου ἀμφοσβητεῖται· τὸ μόνον ὁμῶς βέβαιον ἐστίν, ὅτι εἰσῆχθη μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τοῦ Praetor peregrinus

(507 ἀπὸ κτ. P.) καὶ τοῦτο ἀποδείκνυται διὰ τῆς ἀναθέσεως τῆς διεξ-
γωγῆς τῶν ἐνικυσίων ἐκλογῶν οὐχὶ τῷ Praetor ἀπλῶς, ἀλλὰ τῷ Praetor
qui inter cives jus dicit, ἤτοι τῷ Praetor urbanus. Παραλείπων τὰς διαφο-
ρους γνώμας ἀνακοινῶ μόνον τὴν ἐρμῆν.

Ἄδηλον ὑπάρχει, ἂν ἡ lex Papiria αὐτὴ εἰσῆγαγε καὶ τὴν πίστωσιν ἢ
μόνον τὴν ἐνεκα τῆς ὑπαρχούσης ἤδη πιστώσεως καταστᾶσαν ἀπαραίτη-
τον νέαν ἀρχὴν τῶν triumviri capitales. Ἐγὼ παρεδέχομαι τὸ πρῶτον,
ἅτε μὴ δυνάμενος νὰ νοήσω, πῶς οἱ Ρωμαῖοι νομοθέτει καὶνοτομήσαντες
διὰ τῆς εἰσγωγῆς τῆς πιστώσεως, δὲν συνεπλήρωσαν τὸ ἔργον αὐτῶν διὰ
τῆς τῶν ταύτῃ ἀναγκαίων ὑπαλλήλων. Κατὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην ὑπο-
τίθεται, ὅτι οἱ Ρωμαῖοι παρεδέχθησαν τὸ πρῶτον, τὴν πίστωσιν, μηδὲν
κατ' ἀρχὴν μεριμνήσαντες περὶ τῶν συνεχομένων αὐτῇ πρακτικῶν ζη-
τημάτων. Ἀλλὰ τοιαύτη νομοθετικὴ πρᾶξις ἤθελεν εἶσθαι τοσοῦτον ἄτε-
λές, ὅσον καὶ ἡ παραδοχὴ παραγραφῆς ἄνευ προσδιορισμοῦ τοῦ χρόνου.

Οὕτω καταλήγω εἰς τὸ ἐπόμενον συμπέρασμα, διακρίων αὐτὸ χάριν εὐ-
κολίας εἰς παραγράφους.

Ἢ Ἡ lex Papiria ἐσχόπει τὴν ἀντικατάστασιν τῆς ἀμέσου καταβολῆς τοῦ
sacramentum διὰ τῆς πιστώσεως.

Ἡ ἀνωτέρω ἀνάπτυξις περὶ τῆς πίεσεως τῶν πενήτων ἐστὶν ἱκανὴ πρὸς
κατανόησιν τῆς τάσεως καὶ τῆς ἐννοίας τῆς καὶνοτομίας ταύτης· ἐπενοήθη
καὶ ἐσχόπει τὴν ἐλάττωσιν τῆς ἐπιδιώξεως τῶν δικαιωμάτων ὑπὲρ τῆς πτω-
χῆς κλίσεως—ὡς κοινωνικὸν μέτρον διὸ εὐνόητον ἐστὶ, διατί θεωρῶ τὴν
σπουδαίαν τὴν εἰσγωγὴν τοῦ νόμου ταύτου ὑπὸ δημάρχου. Ἰνα ἐννοήσωμεν
κάλλιον τὸ ἀδύνατον τῆς ἐξακολουθήσεως τῆς καταστάσεως ταύτης, ὀφεί-
λομεν νὰ ἀναλογισθῶμεν ζωηρῶς τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ἡ διὰ sacramen-
tum, manus injectio καὶ δικονομικῶν ποινῶν διαδικασία ἦν ὅλως ἄλλοτρία
τῷ praetor peregrinus. Ἐνεκα τούτου ὁ Ρωμαῖος διέβλεπεν ἐν αὐτῇ λίαν
παραδόξον ἀνωμαλίαν, καθότι ὁ peregrinus ἀπῆλθεν ἐν τῷ δικαστηρίῳ πλει-
όνων πλεονεκτημάτων. Ἡδύναντο τῷ ὄντι νὰ παρηγορῶνται οἱ αὐτόχθονες
ἀναλογιζόμενοι τὴν κατὰ τὰ λοιπὰ διαφορὰν αὐτῶν ἐν τῇ δίκῃ πρὸς τοὺς
peregrinos. Ὁ Ρωμαῖος οὐχὶ ὁ peregrinus κέκτηται τὸ πλεονέκτημα τῆς
καταβολῆς τῶν πρὸς λατρείαν τῶν ἐθνικῶν θεῶν διὰ τοῦ sacramentum, αὐ-
τὸς δὲ αὐτὸ τοῦτο ἀμείβεται ὑπὸ τῶν pontifices, τῶν θεματοφύλακων τοῦ
δικαίου καὶ ἀξίων ἀμοιβῆς τινος χάριν τῶν ἐκδουλεύσεών των ὅμας εἰσθε
οἱ θεματοφύλακες, ἀνκαρῶν ὁ Papirius, ὡς συνήγορος τῶν πληθείων· τὸ
φυλετικὸν ἀνέθεμα τῶν ὁματέρων γνώσεων, κρᾶζει πρὸς τοὺς Pontifices,
ἡρῶν τὸ μυστήριον τῶν δικονομικῶν τύπων ἀπεκαλύφθη πρὸ πολλοῦ ἤδη
ὑπὸ τοῦ Flavius, ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς δὲ χρόνοις (500) ὁ Carguearius κατέ-
στησε κοινὸν κτῆμα τὸ δίκαιον—οἱ χρόνοι ἐφάνησαν προοδευτικώτεροι
ὁμῶν, καὶ τὸ sacramentum ἠκολούθησε τὴν μοῖραν τοῦ μονοπωλίου σας.

ἀνήκει ἐφεξῆς τῷ κράτει, ἰκνῶ νὰ διεξέλγῃ τὰ τῆς δικαιοσύνης καὶ ἀνευ ὁμῶν. Διὰ δὲ τῆς μεταβίβασις τούτης ἔρθη καὶ τὸ κάλυμα τῆς πιστώσεως. Οἱ θεοὶ, λέγετε, δὲν πιστώνουσι, πιστάνει ὁμῶς τὸ κράτος. Προτείνω τῷ λαῷ, ὅπως μεταβιβάσῃ τὸ sacramentum εἰς τὸ aerarium καὶ συγχρόνως κατὰ τὴν δυνατὴν ἢ πίστωσις.

II Τὸ ποσὸν τοῦ sacramentum καταβάλλεται ἀπὸ τοῦ νῦν, οὐχὶ πρὸ ἀλλὰ μετὰ τὴν δίκην· πρὸς τοῦτο δὲ διαρίζοντο ἐγγυηταὶ (praedes) τῇ καλεύσει τοῦ Πραίτορος. Ἡ εἰσπραξίς γενήσεται δι' ἐπὶ τούτῳ τεταγμένης ἀρχῆς τῶν triumviri capitales, ἐκλεγμένης κατὰ πρότασιν τοῦ πραίτορος ἐνικυσίῳ ὑπὸ τοῦ λαοῦ.¹

Τὸ μέγεθος τοῦ sacramentum ἐξήρτητο ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ ἀντικειμένου τῆς δίκης· δῆλον δ' ἐστίν, ὅτι ἡ ἀποτίμησις καὶ δὴ προκειμένου περὶ ὑπερβάσεως τοῦ ποσοῦ τῶν 1000 ἄστων, ὑπῆρχεν ἐκαστοτε ἀντικείμενον πολλῶν ἐρίδων· μικρὰ διαφορὰ, π. χ. ἀντὶ 1000, 980, ἐπέφερε τὴν ὑποχρέωσιν πρὸς καταβολὴν 500 ἄστων ἀντὶ 50· οἱ 20 ἄσσοι τῆς ἀξίας ἀνεβίβαζον τὸ sacramentum εἰς 500 — πολυτιμότεροι 20 ἄσσοι! ἐρ' ὅταν τὸ sacramentum καταβάλλετο τοῖς pontifices φυσικῶς τῷ λόγῳ αὐτοῖς ἦν ἀνατεθειμένη καὶ ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου, εἴτε ἀμέσως εἴτε διὰ πραγματογνωμόνων. Ὅπωςδὴποτε ὁμῶς αὐτοὶ ἐφρόντιζον περὶ τοῦ συμφέροντός των. Ἐπομένως φρονῶ, ὅτι δὲν ἀπατῶμαι παραδεχόμενος ὅτι ἡ ἐκτίμησις τοῦ ἀντικειμένου τῆς δίκης οὐχὶ σπανίως ἦν ἀντικείμενον παρκπόνων τῶν διαδίκων καὶ ἐκ τούτου ἐξάγω, ὅτι ὁ Papirius ἐξέτεινε τὴν καινοτομίαν του καὶ ἐπὶ ταύτης. Μεταβίβασε τοῖς triumviri capitales οὐ μόνον τὴν εἰσπραξίαν (exigunt sacramenta) ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπόρριψιν περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀντικειμένου τῆς δίκης (judicantoque). Τὴν τελευταίαν τούτην λέξιν οὐδόλως ἐνόησαν μέχρι τοῦ νῦν καὶ κατέφυγον, παρορῶντες τὸ φυσικώτερον, εἰς τεχνητάς, ἀδουκίμους ἐξηγήσεις. Πρακτικῶς σκεπτόμενός τις ὁμῶς, θέλει ἐννοήσῃ ὅτι τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἥττονος ἢ μείζονος τῶν 1000 ἄστων ἀξίας, δὲν ἐλύετο ἀπ' ἐκυτοῦ, ἀλλ' ἠδύνατο νὰ ἐγείρῃ ἐρίδας οὐ μόνον μεταξὺ τῶν διαδίκων, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τούτων καὶ τῆς πρὸς εἰσπραξίαν τεταγμένης ἀρχῆς. Ταῦτ' συμβαίνει παρ' ἡμῖν σήμερον κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τῶν φορολογουμένων ἀντικειμένων, ὥστε φυσικῶς τῷ λόγῳ ὠρίζετο ἐν τῷ νόμῳ καὶ ἐν Ρώμῃ τίς ὁ ἀρμόδιος πρὸς λύσιν τῶν ἀναφανομένων διαφωνιῶν. Τὸ μόνον δυσχερὲς ἐν τῇ γνώμῃ μου εἶναι ἡ ἐπίταξις τοῦ judicant' ἐν τῇ φράσει τοῦ Festus (sacramenta exigunt judicantoque) ἡ ἐκτίμησις φυσικῶς προηγείται τῆς εἰσπράξεως. Ἀλλ' ἡ δυσχέρεια αὕτη

¹ Τὸ ἀληθὲς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπαθὸν ὄνομα τῆς ἀρχῆς ταύτης—capitales—ἔλαβε τὴν καταγωγὴν ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν ἀποστολῆς ἐν ταῖς ποινικαῖς δίκαις, ἐπεκταθείσης κατόπιον διὰ τῆς προσθήκης ταύτης. Mommsen Staatsr II σελ. 559 ὁπάχει αὐτοῦς ὑπὸ τὴν κατηγορίαν βοηθῶν τῶν magistrati majores κατὰ τὴν ἀπανομήν τῆς δικαιοσύνης.

αἶρεται διὰ τῆς σχετικῶς σπανιώτερον ἐπερχομένης ἀνάγκης τοῦ *judicare* ἐν ᾧ τὸ *exigere* συνέβαινε πάντοτε· ἐν ταῖς πλείστοις περιπτώσεσι τὸ ποσὸν τοῦ *sacramentum* ἦν τόσῳ ἀναμφίβολον, ὥστε ἀδύνατος ἦν πᾶσα ἐρις καὶ ἤρκει τὸ *exigere*· μόνον δ' ἐν σπανίαις περιπτώσεσιν, ἐν αἷς δ' ὑπόχρεως πρὸς κατὰβολὴν διάδικος διημφισβήτει τὸ ποσὸν τῶν 50 ἐπ' ἤρχετο ἡ ἀπόφασις τῆς ἐπιτροπῆς βεβιαίως κατὰ πλειοψηφίαν λυούσης τὸ ζήτημα, ἐν ᾧ ἡ εἰσπραξίς ἢ ἡ προκαταβολὴ τοῦ ποσοῦ ἀνετίθετο πιθανῶς ἐν τῶν μελῶν. Τοῦτο ἦν τὸ *judicium triumvirum* (Varro de L. L. IX 85).

Καὶ ὑπὸ τὴν ἐποψὴν ταύτην ἡ *lex Papiria* περιεῖχεν ἀναμφισβήτητον πρόοδον. Ἀντὶ τοῦ ἐνός ὑπευθύνου τῷ συμφέροντι τῆς ἐκκλησίας *Pontifex*,¹ ἐτάξε τὴν ἐντελῶς ἀποκαλῆ κατὰ πάσης τοιαύτης ἐπιδράσεως ἀρχήν.

Δικτὶ δὲ ὁ προσδιορισμὸς τοῦ *sacramentum* ἐτάχθη εἰς τὸ τέλος τῆς δίκης; Ἡδυνάτο τις εἰπεῖν, ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη περιεῖχεν ἐπὶ τὸ χειρόν τροπὴν τοῦ ἀρχαίου δικαίου, καθότι πρότερον οἱ διάδικοι ἐγίνωσκον ἐν ἀρχῇ τῆς δίκης τὰ διατρέχοντα, τὸν κίνδυνον, ἐν ᾧ κατὰ τὴν κινουμένην ταύτην τὸ ζήτημα τοῦ ποσοῦ τοῦ *sacramentum* ἀνεβόλλετο εἰς τὸ τέλος καὶ οἱ διάδικοι διετέλουν ὄντες ἐν ἀβεβαιότητι· τὸ αἴτιον τῆς κινουμένης ταύτης ἦτο ἀκριβὲς τὸ ζήτημα τοῦ ποσοῦ, ἐξακριβοῦμένου διὰ τῆς διεξαγωγῆς τῆς δίκης. Ἐν παραδείγματι ἐπὶ τῆς *hereditatis petitio* ὁ ἐναγομένος ὑπετίθετο ἀποκρύψας πράγματα τιμώμενα πολλῷ πλέον τῶν 1000 ἄσσων, ἀλλ' ἐν τῇ διεξαγωγῇ ἀπεδεικνύετο, ὅτι ὑπῆρχεν ἐν μόνον πρᾶγμα ἀξίας ἥττονος τῶν 1000 ἄσσων, ἢ ὁ *bona fide* κάτοχος τῆς κληρονομίας, ἀπώλεσε *casu* πράγματα, οὗ ἕνεκα ἡ ἀξία τῆς περιουσίας ἐμειώθη ἢ κατὰ τὴν διεκδίκησιν ποιμνίου, τοῦ ἐναγομένου ἀντιτάσσοντος *contra vindictio*,² ὅτε ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποδοθησομένων προβάτων ὀρισθέσεται μετὰ τὸ πέρας τῆς δίκης. Ἀναμφιδόλως δὲ ὁ μετὰ τὴν δίκην προσδιορισμὸς τοῦ ποσοῦ τοῦ *sacramentum* ἦν προσφύεστερος τῷ συμφέροντι τῶν δικδίκων ἢ ὁ πρὸ αὐτῆς.

Ἀρχομαι νῦν τῆς ἐρεῦνης ἐπὶ τῆς *legis actio per manus injectionem*, ὅπως ἀποδείξω, ὅτι ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν πίστωσιν ἐπ' ἡλθεν ἡ αὕτη μεταβολή· οἷα διὰ τῆς *lex Papiria* ἐν τῇ *legis actio sacramento*.

Ἐγένετο διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ *vindex*. Μόνον διὰ δύο περιπτώσεις κατὰ Γάκιον (IV 25) διατηρήθη, ἐν ταῖς λοιπαῖς δ' ἐπατράπη τῷ δριλέτῃ ὡς ἀναλαμβάνη τὰ καθήκοντα τοῦ *vindex*, ἥτοι νὰ διεξάγῃ αὐτοπροσώπως τὴν δίκην (*manum sibi depellere*)· φυσικῶς τῷ λόγῳ ἡττώμενος κατεδικάζετο εἰς τὸ διπλάσιον (*lis inficiendo crescit in duplum*) λόγω τῆς διττῆς

¹ L. 2 § 6 de O. J. (4. 2)..... quis quoquo anno praesset privatis, τῇ τελευταίᾳ λέξει προσθετόν κατὰ τὸν Punschart ('Ἡ ἐπικρατὴς τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ἐν τῇ δημοκρατίᾳ ἐπὶ τοῦ ἰδίου. P. A. Jnsbruck 1880 σελ. 14,) τὸ *judicis*.

² L. 2 de R. N. (6. 1.).

αὐτοῦ ιδιότητος, πλὴν ἐξ ἑτέρου ἀπήλαυσε τοῦ πλεονεκτήματος τῆς ἀνευ ἀμέσου καταβολῆς χρημάτων διεξαγωγῆς τῆς δίκης. Ὡς διὰ τῆς lex Papiria ἐχορηγήθη καὶ τῷ πενητάτῳ τὸ μέσον ν' ἀναλάβῃ πᾶσαν δίκην καὶ τὴν ἀδικιωτάτην, οὕτως ἐφεξῆς καὶ ἐν τῇ legis actio per manus iniectionem, ὁ πένης κατέστη ἱκανὸς πρὸς τὸ δικάζεσθαι. Ἡ σπουδαία αὕτη καινοτομία ἐπετεύχθη κατὰ Γάιον (IV 25) διὰ τινος lex Vallia.¹

Οὐδαμοῦ δὲ τῶν ἐπιτήμων θέσεων συναντῶντες τὸ ὄνομα Vallius δυνάμεθα μετ' ἀσφαλείας νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι καὶ ἡ lex Vallia, ὡς ἡ lex Papiria, οφείλεται δημάρχῳ τινὶ ἐκ τῆς plebs καὶ εἶναι plebiscitum. Τοῦ γενικοῦ ἐκείνου μέτρου εἶχον προηγηθῇ εἰδικοί νόμοι, εἰσαγγέλλοντες τὴν ἐλάφρυνσιν τῆς δικδικαίας ἐν εἰδικαῖς περιπτώσεσιν ἐκ τῶν ἀπαιτουσῶν vindex. Ὁ Γάιος (IV 23) μνημονεύει τῶν ὀνομάτων δύο ἐκ τῶν νόμων τούτων, τῶν lex Furia καὶ lex Marcia συναντωμένων ἐν τῇ προσβολῇ παρανόμου καταβολῆς καὶ ἡ μὲν πρώτη ἐφηρμόζετο ἐπὶ παρανόμου πέρην τοῦ διὰ τῆς αὐτῆς lex Furia ὀριζομένου ποσοῦ ἐκ χιλίων ἄσων γενομένης καταβολῆς κληροδοτήματος· ἡ δὲ δευτέρα ἐπὶ τῆς καταβολῆς παρανόμων τόκων. Οἱ Furii ἀνῆκον εἰς ἀρχαῖον γένος ἐκ τῶν Πατρίκίων. Τί παρώθησε τὸν Πατρίκιον πρὸς ἐξασθένησιν τῆς legis actio per manus iniectionem? ὑποφώσκει ἄρα γε ἐν τῷ μέτρῳ τούτῳ ἡ πρώτη ὁρμὴ φιλανθρωπίας, ἡ πρώτη ἐξέγερσις αἰσθήματος δικαιοσύνης ἐν τῇ ἀνωτάτῃ κλάσει ἐν Ρώμῃ; διὰ τῆς lex Furia ἔθιγον τὰ συμφέροντα τῶν πλουσίων—ὁ πένης δὲν εἶχεν ἀνάγκην περιοριστικῶν διατάξεων διὰ τὰ κληροδοτήματα! Ὁ vindex ὁ μέχρι τῆς lex Vallia ἀπαρκίτητος διὰ τοῦ πένητος παρεμερίσθη· ὁ πλούσιος, ὁ ἀποδεξάμενος κληροδοτήματα πέρην τῶν 1000 ἄσων καὶ ἐναγόμενος πρὸς πληρωμὴν τοῦ τετραπλάσιου τοῦ πλεονάζοντος, ἠδύνατο αὐτοπροσώπως ν' ἀναλάβῃ τὴν δίκην. Ἐπίσης καὶ ὁ τοκογλύφος διὰ τῆς lex Marcia. Οὐδ' ὁ πένης καθ' οὗ ἡ ἀγωγή, δεῖται ἐφεξῆς vindex ἐναγόμενος πρὸς ἀναστροφὴν παρανόμων τόκων. Καὶ οὗτος ὁ νόμος ὑπεμφαίνει τὴν γραφίδα τοῦ πλουσίου. Καὶ ὧν τως οἱ Marcii ἀπῆρτιζον ἐν τῶν ἐπισημοτάτων γενῶν.¹ Οἱ πλούσιοι ἄρα πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον πρήγαν τὴν legis actio per manus iniectionem puram. Ἡ lex Vallia ἐξέτεινε τὸ ὑπὲρ αὐτῶν ἐπινοηθὲν καὶ ἐπὶ τῶν πενήτων καὶ μόνον ἐν δυσὶ περιπτώσεσι (Γάιος IV 25) διετηρήθη ὁ vindex μέχρι καταργήσεως τῶν legis actiones. Διὰ τῆς formula δ' ἐπὶ τέλους ἐξέλιπε καὶ ἡ ἐσχάτη αὕτη δικονομικὴ ποινὴ τῶν καταθέσεων.

Διὰ τῶν μέτρων τούτων ἠφανίσθη τὸ στοιχεῖον αὐτὸ τῆς ἀρχαίας δικ-

¹ Ἡ γραφὴ αὕτη, πρῶτον ἀμφίβολος, ἐπαυρώθη διὰ τῆς νεωτάτης παραβολῆς τοῦ χειρογράφου τοῦ Γάιου ὑπὸ τοῦ Studemann. Τὸ ὄνομα Vallius καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς ἀναφέρεται περὶ προσώπων ταπεινῆς καταγωγῆς.

¹ Περὶ τῆς φιλίας αὐτῶν πρὸς τοὺς Πατρίκιους ἰδὲ Θεόδ. Mommsen Rom. Forschungen II σελ. 149 καὶ 150.

δικαιοσύνης, ὁ vindex, ἡ δικαιοσύνη ἀπηλλάγη τοῦ βάρους τούτου. Ἰδωμεν τί ἀπέγεινεν ἡ ποινή.

Ἡ ὑπαρξίς αὐτῆς κατ' οὐδέν ἐθίγη διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ τρόπου τῆς εἰσπράξεως. Ἡ κατάθεσις ἐπεβάρυνεν ἀμφοτέρους τοὺς διαδίκους, τὸν τε ἔνοχον καὶ τὸν ἀθῶον· ἡ ποινή ὁμῶς ἐπεβάλλετο μόνον τῷ ἐνόχῳ, τῷ ἐνόχῳ ἐν τῇ δίκῃ, ἦτοι τῷ ἡττωμένῳ ἐν αὐτῇ. Ἡδύναντο νὰ διευκολύνωσι τὴν ὁδὸν ὑπὲρ τοῦ ἀθῶου καὶ νὰ διατηρήσωσι τὰς κατὰ τοῦ ἐνόχου ποινάς. Καὶ δὲν ἀπέφυγον τοῦτο οἱ Ρωμαῖοι. Ἡ δικονομικὴ ποινὴ ἐξακολουθεῖ μακρὴν εἰσέτι ὑπάρχουσα, ἐν τιπὶ δὲ ἀντικειμένοις καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἐν τῇ δικδικασίᾳ τῶν legis actiones διετηρήθη κατὰ τὴν legis actio sacramento καὶ τὴν per manus injectionem. Πλὴν ἐν ἐκείνῃ, ἐσμικρύνθη ἐπαίσθητῶς διὰ τῆς προβαίνουσης ὑποτιμήσεως τῆς ἀρχαίας νομισματικῆς βάρσεως τοῦ χαλκοῦ, οὕσης τοσούτης, ὥστε τὸ ποσὸν τῶν 500 ἄσσων κατὰ τὰ μέσα τοῦ ἑκτοῦ αἰῶνος τῆς δημοκρατίας δὲν ὑπερέβαινε κατὰ πολὺ τοὺς 50 τῶν ἀρχαίων χρόνων. Ἡ πραγματικὴ ἀξία τούτων ἦν κατὰ τὸ παρ' ἡμῖν νόμισμα ἐν μὲν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις 30 φορίναις περίπου ἢ 60 μάρκα¹ ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις 3 περίπου φορίναις ἢ 6 μάρκα.

Ὁ Πλίνιος² μνημονεύει τινὸς lex Papiria, καθ' ἣν ὁ ἀσὶς κατεβιβάσθη εἰς $\frac{1}{2}$ οὐγγίαν, ἦτοι τὸ $\frac{1}{24}$ τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ ἀξίας, κατὰ δὲ τὴν ἐκφρασίν του δικαιοῦμεθα νὰ τάξωμεν τὸν νόμον εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ἑκτοῦ αἰῶνος. Πρότερον τῷ ὄντι ἡ γνώμη αὕτη ἦν ἡ ἐπικρατοῦσα,³ νῦν ὁμῶς μετὰ νεωτέρης ἐρεῦνης τοῦ Borghesi, τάσσεται ἐν ἔτει 665.⁴ Ἐσκέφθη μὲν ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς νόμος τοῦ Papirius παρὰ Festus περὶ τῆς εἰσπράξεως τοῦ ποσοῦ τοῦ sacramentum μετὰ τὸ πέρας τῆς δίκης καὶ ὁ παρὰ Πλινίῳ περὶ ὑποτιμήσεως τῆς νομισματικῆς μονάδος ὧσιν εἰς καὶ ὁ αὐτὸς νόμος. Τοῦτο ἀποδεχόμενοι δυνάμεθα ν' ἀνεύρωμεν σχέσιν τινὰ, μέχρι τοῦ νῦν ἐφ' ὅσον οἶδα παρορκαθεῖσιν, μεταξὺ τῶν δύο τούτων μέτρων, τοιοῦτον τρόπῳ ἐξηγουμένων καὶ συμπληρουμένων. Ἡ νομοθετικὴ σκέψις τοῦ Papirius ἤθελεν εἶσθαι συμφώνως πρὸς τὴν σχέσιν ταύτην. Διευκόλυνσις τῆς legis actio sacramento ὑπὲρ τῶν πενήτων. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον πρῶτον· Ἀναβολὴ τῆς εἰσπράξεως τοῦ sacramentum μέχρι τοῦ πέρατος τῆς δίκης καὶ δεύτερον ὑποτίμησις τοῦ ἄσπου τοιαύτη ὥστε ἡ ὑποχρέωσις κατὰβολῆς sacramentum νὰ ὑπάρχῃ ἐφεξῆς μόνον ἐξω-

¹ 84 δραχ. παλαιά.

² H. N. 33. 46 ἐαδ. Biont. 33 13 mox lege Papiria semunciarum asses facti. Προηγούμενος (33. 45) μνημονεύει τοῦ νόμου, ὅστις κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ δευτέρου Καρχηδονικοῦ πολέμου (537) ὑπετίμησε τὸν ἄσπον μέχρι μιᾶς οὐγγίας, ἄρα κατὰ Πλίνιον ὁ νόμος ἀνήκει πιθανῶς τῷ 6 αἰῶνι π. κ. Ρ.

³ Marquardt Röm. Staatsverwaltung τόμος 2 Λειψία 1876. Σελ. 17. Σημ. 4.

⁴ Κατὰ τὸν Marquardt οὗτ. «μετ' ἀσφαλείας».

τερικῶς, κατηργημένα σχεδὸν ἐσωτερικῶς ἦτοι κατὰ τὴν πίεσιν ἣν ἐξασκεῖ ἐπὶ τῆς ἐπιδιώξεως τῶν δικαιωμάτων. Ὁ καταβιβασμὸς τοῦ ἄσπου εἰς τὸ $\frac{1}{24}$ τοῦ ἀρχικοῦ αὐτοῦ θάρους ἦν ἐν τοῖς χρόνοις, καθ' οὓς καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία τοῦ χρήματος σπουδαίως εἶχεν ἐκπέσει ἕνεκα τῆς ὑπερμέτρου αὐξήσεως τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου καὶ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἀργύρου ὡς νομισματικῆς βάσεως (κατὰ τὰ τέλη τοῦ Ε'. αἰῶνος) πολλῶ σπουδαιότερος διὰ τὸ *sacramentum* ἢ ὁ καταβιβασμὸς εἰς $\frac{1}{24}$ τοῦ ἀρχικοῦ ποσοῦ τούτου. Ἡ δὲ διὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ ἑκτου αἰῶνος πρὸ τῆς *lex papiria*, ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ἀνκλογίᾳ πρὸς τὰ ἡμέτερα νομίσματα (30 φιορίνια ἢ 60 μάρκα) καταβιβάσθη διὰ τοῦ νόμου τούτου εἰς 15 φιορίνια ἢ 30 μάρκα,—καὶ τὸ ὕψιστον τοῦτο ποσὸν τῇ ἀληθείᾳ δὲν ἦτο μέγα.

Τοιοῦτῳ τρόπῳ ἐξηγεῖται οὐ μόνον ἡ ἐν τῇ παρὰ τὴν ἀνεγνωρισμένην ἡδὴ ἀνάγκην ἀναμορφώσεως, ἐκτοντάνδρῳ δικαστηρίῳ διατήρησις τῆς *legis actio sacramento* καὶ μετ' αὐτὴν τὴν εἰσαγωγὴν τῆς *formula* ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπίτευξις τῆς μεταβολῆς τοῦ χυλοῦ νομίσματος, (ὅπερ ἄλλως τε καὶ διὰ τοῦ ἀργύρου εἶχε τεθῆ εἰς ἥσσαν θέσιν πρακτικῶς) μὴ ἐπελθοῦσα οὐδ' ἐν τῇ μεγίστῃ ἀνάγκῃ, ἐν τῇ ἀπορίᾳ τοῦ Καρχηδονικοῦ πολέμου. Ἡ εἰκασία μου ἐξ ἑνὸς μὲν ὑποδεικνύει τὸν πρακτικὸν σκοπὸν τῶν διὰ τὴν νομισματικὴν βάσιν ληφθέντων μέτρων, ἐξ ἑτέρου συμπληροῦ τὴν ὑπὸ τοῦ Festus βεβαιουμένην ἀναμόρφωσιν τοῦ Papirius. Καὶ τὸ ἄνομα ὁμῶς Papirius δὲν στερεῖται σημασίας. Papirius ἐκαλεῖτο ὁ τῷ 324 τὴν συγγενὴ τῷ *sacramentum multa* (διοικητικὴν ποινὴν ἕνεκα ἀπειθείας πρὸς δικταγὰς τῶν ἀρχόντων) εἰς χρηματικὴν ποινὴν μεταβάλλων (10 ἄσπους ἀνθ' ἑνὸς προβάτου, 100 ἀντὶ βοῆς), καὶ ὡς ἐν τῇ ρωμαϊκῇ ἱστορίᾳ ἐν γένει οὐχὶ σπανίως οἱ ἀπόγονοι γένους τινὸς ἀναλάμβανον τὴν ἐκτέλεσιν νομοθετικῶν σκοπῶν τῶν προγόνων των (π. χ. οἱ Valerii Liv. 10. 9. Tertio... lata est semper a familia eadem), οὕτως ἴσως καὶ ὡς πρὸς τὴν *lex Papiria* ὁ πρόγονος τοῦ ἐν τῷ ἑκτῷ αἰῶνι ἀμύσαντος Papirius ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τῶν παρεμφερῶν αὐτοῦ μέτρων.

Οὕτως παρέμεινεν ἡ ἀρχαία *legis actio sacramento* ἐξωτερικῶς ἀμετάβλητος, πλὴν ἐσωτερικῶς μετεβλήθη ἐντελῶς, συμφώνως τῇ πορείᾳ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, καθ' ὃ κατ' ἐπιφάνειαν διατηροῦνται πολλὰ πρακτικῶς οὐδόλως ἰσχύοντα.

Ἀλλὰ σπουδαῖον μέρος τοῦ πεδίου τῆς *legis actio sacramento* εἶχεν ἡδὴ ἀποχωρηθῆ προηγουμένως, τὸ τῶν κοινῶν, οὕτως εἰπεῖν, ἐνοχῶν (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς διὰ τῆς *manus injectio* προστατευομένας). Κοινὸν ἦτοι στερούμενον τῶν τύπων τοῦ *nexum* δάνειον ἀνῆκε πρότερον τῇ *legis actio sacramento*· ἐπίσης αἱ μόναι τότε ἐναγώγιμοι ἀπαιτήσεις περὶ *dare rem certam*. Χάριν τοιοῦτου εἶδους ἀπαιτήσεων εἰσῆχθη διαρκούσης τῆς περιόδου τῶν *legis actiones* σπουδαία ἐκ τῆς μετὰ τῶν ἀλλοδαπῶν συναφείας πη-

γάζουσιν ἐλάφρυνσις, ἢ ἡ ποινὴ ἦν ὅλως ἀγνώστος, ἦτοι ἡ νεωτάτη ἐν ταῖς legis actiones, ἢ legis actio per condictionem, διὰ τινος lex Silia χάριν χρηματικῶν ἀπαιτήσεων (Γάιος IV 19). Οὐ μόνον χάριν τοῦ δανείου· χάριν πασῶν τῶν χρηματικῶν ἀπαιτήσεων, καθ' ὅς ὁ ἐνάγων ἐτόλμα νὰ δηλώσῃ βέβαιον ποσὸν (certa pecunia), πρὸς ὃ ἐδικαιοῦτο καὶ ἐν ἀπαιτήσεσιν ἀορίστου ποσοῦ (in certum quidquid dare facere oportet) π. χ. ἀγοροπωλησίᾳ μισθώσει, ἐντολῇ,¹ ἐκλέγων δὲ τὴν condictio ἀφῆρει μὲν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ ἀντιδίκου τὸ μέσον τῆς ἀνταγωγῆς, παρητεῖτο ὅμως τῆς ἐκκαθάρσεως τοῦ διαφέροντος (ιδίᾳ τῶν τόκων ἐξ ὑπερημερίας) καὶ ἐξετίθετο τῷ ἐκ τῆς plus petitio πηγάζοντι μεγάλῳ κινδύνῳ, τῆς ἀπωλείας δλοκλήρου τῆς ἀπαιτήσεως ἐν περιπτώσει καὶ τῆς ἐλαχίστης ὑπερτιμῆσεως, ἐν ἄλλοις λόγοις ἢ σχέσις τῶν μερῶν ἐκρίνετο κατὰ τὸ jus strictum.

Διὰ τινος lex Calpurnia (Γάιος IV 19) ἐξετάθη ἡ καινοτομικὴ αὕτη ἐφ' ὅλων τῶν λοιπῶν περὶ certum ἀπαιτήσεων, ιδίᾳ ἐπὶ ἐπερωτήσεων, δι' ὧν συνήπτετο ἐνοχὴ dare (οὐχὶ μόνον habere licere ὡς ἐν τῇ ἀγοροπωλησίᾳ) rem certam ἦτοι ἀτομικῶς ὁρισμένον πρᾶγμα ἢ ποσότητα ἀντικαταστατῶν πραγμάτων. Καίτοι δὲ τύπῳ ἐπὶ τῶν ἀπαιτήσεων τούτων, ὅσα ἐπὶ πάσης διὰ formula διεξαγομένης, πλὴν τῶν praejudiciales (προκριμάτων) ἢ condemnatio ἐγίνετο εἰς χρημᾶτας, ὁ ἐλάγων δὲν ὑπεχρεοῦτο ἐν τούτοις νὰ ἐρίσῃ ἐν τῇ ἀγωγῇ τὸ ποσὸν τῆς ἀπαιτήσεως, ἀλλ' ἀνετίθετο τοῦτο τῇ δικαστικῇ ἐκτιμῇ διὰ τοῦ quanti ea res est.

Ἀμφότεροι οἱ δημιουργοὶ τῶν νόμων τούτων ἦσαν Πληβεῖοι, ἄρα, tribunī plebis καὶ εὐνόητόν ἐστιν, ὅτι ἀποδίδωμι τοσούτην σημασίαν εἰς τὸν χαρακτηρὸς τοῦ νομοθέτου. Χρῶμαι αὐτῷ ὡς στηρίγματι τῆς γνώμης, ὅτι ὁ αὐτὸς σκοπὸς ἐπεδιώκετο διὰ τῶν μέτρων αὐτῶν, ὡς ὁ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων συναδέλφων των, τοῦ Papirius καὶ τοῦ Vallius, ἦτοι ἡ ὑπὲρ τῆς τάξεως τῶν πενήτων ἐλάφρυνσις τῆς ἐπιδιώξεως τῶν δικαιωμάτων.

Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν lex Calpurnia ἡ ὑπαρξίς τοιούτης ἐλαφρύνσεως ἐστὶν ἀναμφισβήτητος· ὡς πρὸς τὴν lex Silia ὅμως δύνανται νὰ ὑπάρξωσιν ἀμφισβηταί τινές. Περί τῆς κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς legis actio per condictionem μορφωθείσης condictio certae pecuniae creditae τῆς formula ὑπάρχουσι τρεῖς χωρία ἐν Γαίῳ (IV. 13. 171. 180), καθ' ὅ τῷ ἡττωμένῳ ἐπεβάλλετο ποινὴ τοῦ τρίτου τοῦ ποσοῦ τῆς δίκης, ἢ δὲ περὶ τούτου ἀμοιβαία ὑποχρέωσις τῶν διαδίκων ἐπῆρχετο διὰ stipulatio καὶ restipu-

1. Οὕτως ἐξηγεῖται τὸ γνωστὸν fr. 9 pr. de R. Cr. (12. 1). Certi condictio competit ex omni causa, ex omni obligatione, ex qua certum petitur, sive ex certo contractu (π. χ. mutuum) sive ex incerto (π. χ. emptio venditio locatio conductio, mandatū) licet enim nobis ex omni contractu certum condicere, dummodo praesens sit obligatio. Βλεπόμενα παραδείγματα ὑπάρχουσιν ἐν ταῖς πηγαῖς ὅρα π. χ. § 1 αὐτόθι καὶ § 8 J. quod cum eo (4. 7).... quod jussu patris domineve contractum fuerit.

latio ἐν ἀρχῇ τῆς δίκης. Πιθανόν,¹ ὅτι ἡ διαρρύθμισις αὕτη ἐστὶ πρὸς τὴν τῆς *lex Silia* κρίσει τοῦτο δὲν μαρτυρεῖται ρητῶς. Ἀλλ' ἡ συνομολόγησις τῆς ποινῆς ταύτης οὐκ ἦν υποχρεωτική, ὥς κοινῶς περὶ αὐτῆς λέγεται. Κατὰ τὴν ἐκφρασιν τοῦ Γάϊου (IV 17) ἡ ποινὴ ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ καὶ οὐχὶ εἶδει *sponsio* *facere permittitur*, ἔρα οἱ διάδικοι ἤσαν ἐλεύθεροι νὰ αἰτήσωσιν ἢ μὴ τὴν *sponsio* (*stipulatio restipulatio*).² Ἀρὰ ἀπέναντι τῶν *legis actio sacramento* καὶ *per manus injectionem* ἐν αἷς ἡ συνομολόγησις ποινῆς ἦν υποχρεωτική, ἡ *legis actio per condictio* περιεῖχεν ἐν πάσῃ περιπτώσει στοιχεῖα προόδου. Ἀπέναντι δὲ τῆς δευτέρας εἰδικώτερον ἢ *l. a. per condictio* ἐπλεονέκτει καὶ κατὰ τὸ ποσὸν τῆς ποινῆς καταβιβασθὲν ἐν αὐτῇ εἰς $1/3$ καὶ κατὰ τὸ ἀμφιμερές τοῦ κινδύνου, ὑπάρχοντος μονομερῶς, κατὰ τοῦ ἐναγομένου μόνον, ἐν τῇ *per manus injectionem*—τὸ ἄδικον τοῦ ἀρχαίου δικαίου κατὰ τοῦ πένητος ἀφαιλέτου ἀντὶθέτου.

Τὸ θέμα μου τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν πολιτικὴν δικονομίαν θεωρῶ ἐξηγητημένον, οὐδενὸς ὑπολειπομένου περὶ τῶν *legis actiones*. Ἀλλ' ἡ εἰκὼν, ἣν ἐξέδηκα διὰ τῶν ἀνωτέρω ὑπὸ τὰ ὄμματα ὑμῶν, ἤθελεν εἰσθαι ἀτελὲς ἔνευ σκιαγραφησεῶς τινος καὶ τῆς μετέπειτα ἀναπτύξεως.

Ἡ *condictio e lege Calpurnia* περιέχει στοιχεῖα προόδου ἐν αὐτῇ τῇ περιόδῳ τῶν *legis actiones* ἐγκαταλειπομένης τῆς κατ' ἀρχὴν παραδεδομένης δικονομικῆς ποινῆς καὶ χρησιμεύει ὡς μέσον πρὸς μετάβασιν εἰς τὴν ἀντίθετον ἀρχὴν τοῦ ἀζημίου. Πέποιθα ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι ἡ ἀντίληψίς μου αὕτη θέλει συναντήσῃ σπουδαίας ἀντιφωνίας, πλὴν ἐλπίζω διὰ τῶν ἐπομένων νὰ καταβάλω κατὰ τι αὐτῆς.

Καὶ ἐν τῇ formula ὑπάρχουσι ποιναί. Τινὲς αὐτῶν ἐλήφθησαν ἐκ τῆς ἀρχαίας διαδικασίας μετὰ τῆς ἀναλόγου ἐξωτερικῆς μεταβολῆς. Οὕτως ἡ ποινὴ τοῦ διπλασίου ἐπὶ τῇ ἀρνήσει ἐν τισιν ἀπαιτήσεσιν ἐνηκούσας τῇ προτέρᾳ *legis actionem per manus injectionem* καὶ ἐν τῇ *sponsio tertiae partis* (συνομολογήσει ποινῆς τοῦ $1/3$), ἐν τῇ *condictio certae creditae pecuniae*. Ἔτεροι ἀνήκουσι τῇ νεωτέρᾳ ἐποχῇ, μὴ μαρτυρούμενοι ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ ἢ *sponsio poenalis* τῶν *interdicta* (περὶ γεγραμμάτων Γάϊος IV 662—165) ἢ ποινὴ τοῦ $1/5$ ἢ $1/10$ ἐν τῷ *contrarium iudicium* (Γάϊος IV 177, 178) τὸ *iudicium calumniae* (Γάϊος IV 175, 178) ἢ *sponsio dimidia partis* ἐν τῇ προαιτορικῇ *actio de pecunia constituta* (Γάϊος IV 171) καὶ ἡ τὴν ἀρχαίαν ποινὴν τοῦ *fructus dupli* ἐν τῇ διεκδικήσει (*vindictio*) ἀντικαταστήσασα *fructus licitatio* τῆς περὶ νομῆς δίκης (Γάϊον IV 166—170). Ἀλλὰ παρὰ τὰς πολυαρίθμους τάσας περιπτώσεις ἀποδεικνυούσας, ὅτι τὸ ἄξιωμα τῶν

¹ Bethunemu—Bolweg *Röm. Cliviper* I σελ. 153 σημ. 18.

² Ὡς ἐν τοῖς *interdicta* κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Γάϊου IV 162—165 τὸ *cum periculo* (μετὰ ποινῆς) ἐλήφθητο ἐκ τῆς καθαρᾶς βουλήσεως τῶν διαδίκων, δυναμένων νὰ μεταχειρισθῶσι τὸ ἥττον ἐπιζήμιον *sine periculo*, ἢτοι *modestiore via litigare*, ὥς ὁ Γάϊος IV 18 λέλει.

ἀρχαίων χρόνων περὶ ἐπιβολῆς ποινῆς κατὰ τοῦ ἡττωμένου δὲν ἀπεκλείσθη ἐκ τῶν νεωτέρων χρόνων, φρονῶ, ὅτι δύναμαι νὰ ἐπιμείνω. Ὁ ἰσχυρισμός μου εἶναι, ὅτι ἡ ποινὴ ἐν τῷ νεωτέρῳ δικονομικῷ δικαίῳ δὲν ἀποτελεῖ οὐσιώδεις στοιχεῖον, ὀργανικὴν διαρρύθμισιν αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ ἀλλοτρία ἐντελῶς. Μόνον τῇ formula αὐτῇ καθ' ἐαυτὴν ἣν ἡ ποινὴ ἀλλοτρία, ἐδέετο πλὴν τῶν ἐκ τῆς manus injectio ληρωθεισῶν περιπτώσεων χωριστῆς συμφωνίας, ἵνα λάβῃ ὑπερξίν ἢ ἵνα ἐπιδιωχθῇ δι' ἰδίᾳς ἀγωγῆς, ἐν ᾧ ἐν τῇ legis actio sacramento καὶ τῇ per manus injectionem ἡ ποινὴ ἐνυπῆρχεν, ἀμφοτέρω περιεῖχον συγχρόνως κυρίαν τε ἀπαίτησιν καὶ ποινὴν.

Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ αὐστηρότης τῆς ποινῆς—πάλιν ἐξαιρουμένων τῶν περιπτώσεων τῆς manus injectio ὡς ἀνωτέρω—ἡλεκτρώθη ἐπικισθητῶς ἐν τῇ formula. Τὰ ποσὰ ὑπερεβλήθησαν ($1/10$ $1/50$ $1/3$ $1/2$), οὐδὲν ἐξισοῦται πρὸς τὸ duplum τῆς ἀρχαιότητος, οὐδενὸς τὸ μέγεθος ἐξήρτηται ἐκ τῆς βουλήσεως τῶν διαδίκων ὡς ἐν τῇ fructus licitacio, ἐν ᾗ ἕκαστος ἡδύνατο κατὰ βούλησιν νὰ ὑψώσῃ τὸ ποσόν καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἐντελής ἀποφυγὴ τῆς ποινῆς κατέστη δυνατὴ τῆς sponsio tertiae partis ἐν τῇ condictio certae pecuniae τῆς sponsio dimidiae partis ἐν τῇ actio de pecunia constituta, (Γάιος IV 171 sponsionem facere permittitur) καὶ τοῦ cumpericulo ἐν τοῖς interdicta διὰ τοῦ sine periculo (Γάιος IV 162—164). Πλὴν δὲ τούτων καὶ ἡ ἔρευνα περὶ τῆς ἐκ προθέσεως ἐνοχῆς ὅπως ἀλλοτρία τῷ ἀρχαίῳ δικαίῳ, ἐν τισὶ τοῦλάχιστον περιπτώσεσιν, ἦν ἐπὶ τῆς σκηνῆς: *judicium calumniae* ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ νικῶντος ἐναγομένου κατὰ τοῦ ἡττηθέντος ἐνάγοντος ἐξήρτηται ἐκ τῆς ἀποδείξεως τῆς ἐν συνειδήσει ἀδικίας.¹ Κληρονόμοι δὲ γυναῖκες, ἀνήλικες ὑποβάλλοντο μόνον τῷ *iuramentum calumniae*, ἐν αἷς περιπτώσεσιν ἄλλα πρόσωπα ὀφείλουσι νὰ συνομολογήσωσι sponsio poenalis. (Γάιος IV 172). Ὅρθῃς δὲ οὖσης, ὡς φρονῶ, τῆς γνώμης μου, καθ' ἣν ὁλόκληρος ἡ διαδικασία τῆς formula ἐπήγαγεν ἐκ τῆς ἐνώπιον τοῦ praetor peregrinus διαδικασίας, καὶ ὅτι ἡ εἰσαγωγὴ αὐτῆς συνίστατο μόνον ἐν τῇ παρχδοχῇ τῆς διὰ τοὺς ἀλλοδαποὺς προσωρισμένης διαδικασίας, φυσικῶς τῷ λόγῳ μετὰ τὰς ἀναγκάς ἐνεκα τῆς ἀρχαίας δικονομίας τροποποιήσεις—οὖσης τῆς γνώμης ταύτης ὀρθῆς, ἐξηγεῖται εὐκόλως ἡ κατ' ἀρχὴν διαφορὰ τῆς σχέσεως τῆς νεωτέρας ρωμαϊκῆς δικονομίας πρὸς τὸ ζήτημα τῶν δικονομικῶν ποινῶν. Τῇ μετ' ἀλλοδαπῶν συναλλαγῇ ἦν ἡ ποινὴ ἀλλοτρία. Καὶ χάριν αὐτῆς τῆς ἐπιβολῆς ποινῆς ἐπὶ ἰδιωτικῷ ἀδικήματι ἠναγκάζετο ὁ praetor peregrinus νὰ μεταχειρισθῇ πλάσμα (fictio) (Γάι IV 37). Οὐδαμοῦ ἀπικνύει ἔχνος δικονομικῆς ποινῆς ἐν ἀπάσαις ταῖς ἀγωγαῖς, ὡς καὶ ὁ ἀλλοδαπὸς ἡδύνατο νὰ κινήσῃ ἐν Ρώμῃ, ὡς π.χ. ἐν ταῖς actiones bonae fidei τοῦ ἐνοχικοῦ δικαίου, ἢ τῇ in rem actio per petitoriam formulam τοῦ δικαίου τῆς κυριότητος. Οὕτω δὲ, φρονῶ, δύναμαι νὰ ἰσχυρισθῶ ὅτι ὡς αἰ

¹ Gai. IV 173.... nemo damnatur, nisi qui intellegit.

legis actiones ἐστηρίζοντο κατὰ τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν μορφήν ἐπὶ τῆς ποινῆς οὕτως ἡ formula κατὰ τὴν θεμελιώδη αὐτῆς ἀρχὴν ἐπὶ τοῦ ἀζημίου. Ἡ ἄλλειψις ποινῶν ἐν ταῖς legis actiones εὐρίσκεται ἐν τῇ αὐτῇ σχέσει πρὸς τὴν αὐτῶν ὑπαρξιν ἐν τῇ formula — ἐξαιρέσεις ἀμφότερα, μὴ καταστρέφουσαι τὸν κανόνα. Καταλήγω παρατηρῶν, ὅτι τὸ Ιουστινιανέιον δίκαιον κατήργησεν ἀπάσας τοὺς ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν κλασικῶν νομοδιδασκάλων ὑπολειπομένας εἰσέτι δικονομικὰς ποινὰς καὶ αὐτὴν τὴν plus petitio ἐκτὸς ἐλαχίστων ἀστημάντων.

Νῦν δυνάμεθα ν' ἀποχωρισθῶμεν φοβοῦμαι μὴ ὁ χωρισμὸς ἢ μακρὸς, ἔνεκα τῆς περὶ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ συγγράμματός μου α' Ὁ σκοπὸς ἐν τῷ δικαίῳ ἀπασχολούσης με ἐργασίας, ἥτις μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔτους κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν θέλει μοι ἐπιτρέψει συνέντευξιν ἐν τῇ «Χρυσῇ Νήσῳ». Ἀλλὰ θὰ ἐπανιδωθῶμεν. Ὁφείλω ὑμῖν εἰσέτι τὴν «Παρίθα τῆς πολιτικῆς δικονομίας» καὶ πολλὰ ἄλλα, δι' ἃ αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην νὰ συζητήσω μεθ' ὑμῶν ἔχων ποτήριον οἴνου καλοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης· μὴ ἀποχωριζόμεθα λοιπὸν διὰ παντός. Ἡ σημερινὴ συνάντησις ἐξεπλήρωσε βεβαίως τὸν σκοπὸν τῆς, ἂν ἐπέισθητε νὰ ἐξετάσητε τὴν ἀρχαίαν πολιτικὴν δικονομίαν καὶ ὑφ' ἑτέραν τινὰ, ἐπιτραπήτω μοι ἡ ἔκφορσις, γονιμωτέραν ἔποψιν ἢ οἱ ἡμέτεροι νομικοί. Εἰ δὲ ὁ σκοπὸς μου ἐπετεύχθη, ἡ εἰκὼν τοῦ πτωχοῦ πληθείου δικαζομένου ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ρώμῃ μετὰ πλουσίου, πληθείου ἢ πατρικίου ἀδύνατον, θέλει συνοδεύσει ὑμᾶς ἐπὶ τῆς οὐκαδε ἀγοῦσης. Τὸ κατ' ἐμὲ νομίζω, ὅτι ὀνειρεύομαι· καπνίζων πρὸ τῆς κατακλίσεως ἐν τῶν ἱστορικῶν μου σιγάρων βλέπω δύο ἔτι εἰκόνας· τὴν ἀνάγκην τοῦ πένητος ἐν ταῖς ἀρχαίαις χρόνις τῇ ἀρωγῇ τοῦ δικαίου» καὶ τοὺς τέσσαρας tribunes Papirius, Vallius, Silius καὶ Calpurnius τιθεμένους πέρας εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην διὰ τῶν νόμων τῶν. Ἴσως μοι παρουσιασθῇ καὶ ὁ Falsarius ἐκεῖνος, ὁ παρασχὼν μοι τὸν παίχνα τῶν δανειστῶν διὰ τὴν usucapio pro herede ὅπως μοι παράσχῃ νῦν καὶ τὸν ὀριζμβευτικὸν ὕμνον τῶν Πληθείων ὡς συμπλήρωμα — ἀλλ' ἐκ πικρᾶς πείρας δὲν θ' ἀπαχτηθῶ πλέον.

Ὡς συμπλήρωμα τέλος τῆς μέχρι τοῦδε ἀναδρομικῆς ἐρεῦνης, ρίψωμεν βλέμμα εἰς τὸ μέλλον, ἀνυγράψωμεν προφητείας, ἀφορῶσιν εἰς ἐμέ. Πρόκειται περὶ συγγραφῆς ἐναγίσμου διατριβῆς, ὑπὸ τὸν τίτλον «Refutata Jheringii opinio asserentis aliam fuisse in legis actionibus conditionem pauperum quam divitum». Ἄν ὁ συγγραφεὺς ὅμως γράψῃ ἐν ἄλλῃ γλώσσῃ προτείνω αὐτῷ ἀντὶ τοῦ τίτλου «Πλούσιος καὶ πένης ἐν τῇ ἀρχαίᾳ δικονομίᾳ» ἐν δὲ δύναται νὰ μεταχειρισθῇ τὸν «ἡ ὑποτιθεμένη πλουτοκρατικὴ τάξις τῶν legis actiones». Τοιοῦτος τίτλος παρέχει τῷ θέματι καὶ ἀκαδημαϊκὸν χαρακτῆρα καὶ μία τῶν νομικῶν σχολῶν δύναται νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὸν ὡς διαγώνισμα. Θὰ ὁμολογήσητε, ὅτι εἶναι ὥραϊον θέμα — ἔχει τὸ πλεονέκτημα τῆς

πρωτοτυπίαις, ὃ ματρίως ἀναζητεῖ τις ἐν ταῖς ἐναισίμοις διατριβαῖς. Αὐποῶμαι, διότι ἔχω γράψει πρὸ πολλοῦ τὴν ἐμήν! Πῶς θὰ καταπολέμουν γνώμην ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐκ τῶν πηγῶν ἀρωγῆς! Παρηγοροῦμαι ἔμως δυνάμενος τοῦλάχιστον νὰ ὑποδεικνύω τίτλους ἑτέροις, ἀφ' οὗ δὲν δύναμαι νὰ γράψω ἐγὼ αὐτὸς ἐναισίμους διατριβάς. Εἰ δ' ἡ γνώμη μου οὐδὲν ἄλλο ἀποτελέσκει ἔσχα, τοῦλάχιστον θὰ προκαλέσῃ ἀνασκευὰς — καὶ πῶς θὰ ἔζων ἄλλως ἄνθρωποι μὴ ἔχοντες ἰδίαν γνώμην, εἰ μὴ ὑπῆρχον αἱ ἀνασκευαί!

Νικόλαος Ι. Δημαρξὸς ὑφηγητὴς

Ο ΕΝ ΤΗ ΝΟΤΙΩ ΡΩΣΙΑ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ.

Πᾶσι τοῖς ἐν Ῥωσίᾳ γεννηθεῖσι καὶ οἰκοῦσιν Ἑλλησι μεγάλως ὀφείλει νὰ ἐνδιαφέρῃ ἡ ἔρευνα καὶ ἡ γνώσις τῶν περιπετειῶν τοῦ ἐν τῇ νοτίῳ τούτῃ ἐσχάτῃ τοῦ ἀπεράντου κράτους τῶν Μοσχοβιτῶν ἐλληνισμοῦ τοῦ τοσοῦτον στενῶς συνδεδεμένου τῇ ἐθνικῇ ἡμῶν ἱστορίᾳ. Πόσας ἀναμνήσεις ὅτε μὲν γλυκαίαις ὅτε δὲ πικραῖς, ἀλλ' ἀείποτε ὅμως προσφιλεῖς ἐπιφέρουσιν ἡμῖν ἐκάστη σχεδὸν τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, τῇ κοινῶς «Νέᾳ Ῥωσίᾳ» (Νοβοροσίσκιη Κράτι) λεγομένη, πόλεων καὶ κωμοπόλεων, ποσσάκις αἱ τύχαι τῆς φίλης πατρίδος γῆς ἤλθον εἰς στενὴν συνάφειαν πρὸς τὰς χώρας ταύτας, ἐνθα πρῶτος σχεδὸν ποὺς πεπολιτισμένου ἀνθρώπου ἐπέστησεν ὁ τοῦ Ἑλλήνος καὶ ἐνθα μέχρι τοῦδε δυνάμεθα νὰ καυχηθῶμεν, ὅτι ὁ Ἕλληνας καὶ πάλιν προΐσταται πασῶν τῶν ἐν τῇ Νοτίῳ Ῥωσίᾳ ἐθνότητων. Ἡ Ὀλβία, ἡ Κερσόννησος καὶ ἄπασαι αἱ ἐν τῇ Ταυρικῇ χερσοννήσῳ καὶ τοῖς παραλίοις τοῦ Εὐξείνου πόντου Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἡ Ὀδησσὸς, ἡ Σεβαστούπολις, ἡ Μαριούπολις, τὸ Ταγκανρόγ κλπ. ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις καὶ τοὶ μακρὰν τῆς μητρὸς Ἑλλάδος κείμενοι κατοικοῦνται ὡς γνωστὸν ὑπὸ συμπαγοῦς ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ, πολλάκις μεγάλως ἐπιδράσκοντες ἐπὶ τῆς ἐν γένει τοῦ ἐλληνισμοῦ τύχης.

Κατὰ πόσον ὁ ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἐλληνισμὸς εἶνε ἀκραιφνὴς καὶ πικρῆμενὸν ἀλώβητος, οὕτως εἰπεῖν, θέλομεν ἐξετάσῃ λεπτομερῶς, εἰς τοῦτο ἰδίως ἐφιστῶντες τὴν ἡμετέραν προσοχὴν καθ' ὅτι ἐν Ἀνατολῇ ἐν γένει κυρίως δὲ ἐν Ἑλλάδι ἐπεκράτησεν ἑκπαλαὶ ἡ γνώμη ὅτι ὁ ἐν τῇ Νοτίᾳ καὶ ἐν γένει ἐν τῇ Ῥωσίᾳ ἐλληνισμὸς, ἀνεξαιρέτως ὅλος ἐξερρωσίσθη, ἀπώλεσεν ὁλοσχερῶς τὴν ἐθνικότητα αὐτοῦ, μίσθιον πολλάκις ὄργανον γενόμενος τῆς χώρας ἐν ἣ οἰκεῖ καὶ *ubi bene ibi patria* ἀπεντῶν ἀφελῶς εἰς